

Ні, я Микити не бачив з тих пір, як ми вийшли з того будинку на околиці. А хотів би побачити! З ним я ділився всіма мріями, всіма плямами й новинами. З ним я бував на нічних змінах, в депі й у майстернях.

— Опиши в книзі, — звичайно казав він, коли я захоплювався величним виглядом нічних цехів, ливарень, спокійних, упевнених робітників. З ним я бував, крім своєї, на зборах робітничої комсомольської ячейки, в кіно і в клубі... Гарно ми дружили.

Коли йому трапиться бачити це оповідання, він прочитає, я знаю. І я знаю, що він буде задоволений. Друг і контроль.

III. 29. Харків

Ю. ШОВКОПЛА

ВЕСНА НАД МОРЕМ

ПОВІСТЬ

ПРОДОВЖЕННЯ *

XIV

Дійсно, Бит і Самойленко зуміли розпалити хлопців — ввечері клуб будівників довго лунав безвірницьким зібранням... Всього й робону було — уявити суть живгазети та розподілити ролі. Але це ж перший прилюдний виступ осередку, а хіба ж можна не обговорити цього докладно? Треба, щоб Окружком почув, що будівники працюють не гірше, ніж інші осередки, хоч їх, будівників, і вважається за нікчемних. Треба, щоб сам Іванецький визнав їх виступ за бездоганний... Для такої справи було вирішено обов'язково збиратися щовечора, а коли потрібно буде, то й двічі на день: до роботи, наприклад, можна вирвати годину - півтори — починати репетицію о шостій ранку...

І другого ж дня заля клубу весь вечір вирувала галасом першої репетиції, а фанерна сцена жалібно кректала й ходором ходила від топоту ніг, що намага-

* Див. Гарт №№ 1, 4, 5, 1929 р.

лися бути легкими й спритними. Братва взялася за роботу з великим запалом. Навіть Маруся, що її Бит насилу вблагав узяти участь (адже на весь осередок тільки три дівчини), обливалася запопадливим потом і не огризалася на Зініні вказівки. Правда, першу годину цих указівок не було чути: всі вважали себе, за керівників і кричали навперебивки яко мога дужче. Викопана ж у профспільці акомпаньюторка надто стараним музичним супроводом зливала окремі вигуки в суцільний невгамовний шум. І раніш усіма визнаний за режисера й диригента Бит од хвилювання й обов'язків за півгодини охрип до щенту й одчайдушно розмахував руками, щоб дати хоч який лад репетиції...

Проте, скоро всім стало ясно, що так багато не вдієш. Робота стала спокійною, а хрип Бита, — чутним по всій залі.

Чудним тільки здавалося поведження Павла се ед цієї одностайної бурхливої роботи. Він не горів загальним бажанням, а робив усе наче з-під батога, вороже чомусь поглядаючи на Зіну й Бита, коли ті в один голос вимагали від нього життя й експресії. У вільні хвилини він незацікавлено відходив до стінки, щоби з глузливою всмішкою спостерігати за останніми й огризатися на їхні питання про хід репетиції, що сипалися до нього зі сцени... Ні за що образив Марусю, — вона вдатно провела трудний момент і радісно підбігла до нього за похвалою, — сказавши зневажливо, що на таку тільки юрунду в неї хист і знаходиться... В перерві чіплявся до всіх зі своїм нерозумінням спільного захоплення живгазетою — ну, що в ній гарного? Спершу всі доводили йому його дурість, але, спіткнувшись об його ворожу впертість, просто відмахнулися від нього, щоби знову взятися за роботу.

Зіна уважно стежила за ним — боялася скандалу, що може раптом зіпсувати так гарно й жваво розпочату працю. Ясно почувала, що своїм поведженням він хоче зробити їй неприємно й перестала робити йому зауваження, хоч під кінець репетиції він клеїв явного дурня

78 з своєї ролі. Але не втерпів Бит: коли Павло замісто того, щоб з веселим співом ходити по сцені, загудів щось незрозуміле, притулившись до стінки, зупинив акомпаньйорку, щоб обурено прохрипіти:

— Краще б ти, Павле, пішов на паперть — там своєю гугнявістю ти б увесь хліб у старців одбив.

Видно, Павло давно шукав причини для демонстрації — відразу насунув кепку на чоло й рушив зі сцени. Маруся була вхопила його за рукав, але він роздратовано відштовхнув її і, сплигнувши на підлогу, подався до дверей.

Хлопці лише переглянулися й одна Зіна неголосно промовила:

— Одну хвилину, Павле.

— Ну? — не повертаючись, зупинився той.

Але лице ворухнулося задоволено насмішкою, коли Зіна підійшла до нього. Сказала тихо, щоб ніхто не почув:

— Думаєш — я не розумію, що все це на зло мені ти вибрикуєш? Дуже гарно розумію. Але ти міг би вибрати для цього другий час, щоб не зривати нам живгазети.

— Тобі? — зневажливо розсміявся Павло, але від Зіни не сховалася штучність цього сміху. — Подумаєш — краля яка. Та на що ти мені здалася?... Просто нема охоти дурнем себе виставляти чорт-зна-чого й що.

— Ага... Ну, тоді нам нема про що говорити. Шкода тільки, що в тебе не вистачає мозків зрозуміти одно — більшим дурнем, ніж оце зараз, ти ніколи не будеш. Лише твоєю дурістю й можемо з'ясувати, що ти отак підводиш товаришів. Адже знаєш, що зараз замінити тебе ніким... А щодо мене, так я дуже рада, що ти забув про свою обіцянку розплатитися зі мною за того — пам'ятаєш? — ляпанця. Я думала, що ти через нього казишся.

— То само собою. Я ще тебе піймаю колись.

— Битимеш? — посміхнулася Зіна.

— Буду я об тебе руки бруднити... Доведу, що не з тих я, кого можна отак пхати.

Павло не розмовляв — плювався неохоче словами, повернувшись до неї боком, щоб уся його постать висловлювала погордливість. А тому не бачив, як Зіна переморгувалася з хлопцями, що з уважною цікавістю стежили за ними, але не підходили—знали, що вмовлення зроблять його тепер ще лютішим. Не побачив і того, як зневажливо глянула вона на нього, зрозумівши підкреслений натяк останніх слів. І тільки бажання доконче поставити газету перед червонофлотцями задушило образ. Все також тихо й спокійно, але з кривою посмішкою, сказала:

— Не знала я, що тобі цього так кортить. Мені й самій цікаво було б вислухати твої доводи. На жаль, в найближчі дні мені зовсім ніколи, а от після постанови живгазети... Навіть без свідків готова залишитися з тобою.— Не зморгнувши зустріла його допитливий погляд.— Тільки умова: ти вислухаєш також і мої доводи твоєї дурости й того, що ти зовсім не комсомолец... За таку ціну я вимагаю дуже небагато: брати й далі участь у живгазеті й робити те, що тобі говорить. Згоджуєшся.

Він довго не відривав од неї погляду, але Зіна дивилася йому прямо в очі; лише легка всмішка ворушила її міцно стулені губи... Павло озирнувся на Марусю — чи не долетіла до неї ця розмова? — й хутко сказав:

— Сьогодні ввечері. Після репетиції.

— Ти вже хоч не торгуйся. Адже сказала, що раніш ніяк не можу, значить не можу справді.

— Чорт з тобою, гаразд... А не обдурити?

— Боюся я тебе хіба? Тільки тих обдурюється, кого боязко. Проте, можу обдурити—якщо до репетицій отак будеш ставиться... Ну, поволинив і досить,—голосно закінчила вона розмову,—йди на сцену. Та гляди ж на носі заруби собі нашу умову.

Знову під руками байдужої й потомленої акомпаньорки гучно заторохтів напіврозбитий рояль, а хлопці — для них ця незавбачна перерва була перепочинком —

80 ретельно заметушилися по сцені. Розмова таки витрусила з Павла його блазенство — надто загарливим виконанням своєї ролі наче хотів надолужити раніш загаяний час. Хвастовито поглядав на Зіну — он якого артиста він з себе може вдати при бажанні, навіть нічийх указівок йому не потрібно.

Але в Зіни від цього тільки збільшувалася гірка прикрість на себе. Втома від репетиції й міцного бажання довести газету до сцени центрального клубу — все ж таки цього мало для дурнячої згоди на його умови, крізь які неприховано б'є його похоть. Павло ж своїми поглядами наче підкреслював сумлінне виконання обіцянок — щоб вона ані на мить не забула про свої... І не могла прямо глянути в очі Марусі — у відповідь на її ворожу уважність, що з нею вона намагалася по Зініному обличчю прочитати причину надто самовдоволеного Павлового поводження. Наче якесь важке вкривало опутало Зініну свідомість і рухи зробило непевними — декілька разів помилилася й на дбайливе запитання Бита, що з нею, роздратовано повернулася до того спиною. Тільки під кінець справилася з собою — підбадьорила думка, що від Павла можна захиститися Марусиними ревностями. І все ж таки, коли після репетиції безбожники вивалилися з духоти клубу в прохолодну темряву вечора, Зіна відразу попрощалася й пішла додому.

Але не встигла вона повернути за найближчий ріг, як почула за собою хуткий цокіт закаблуків по пішоході. Оглянулася — напівсхована густим сутінням Павлова постать; рішив, видно, сьогодні ж перейняти її. Наддала ходу, але за хвилину зрозуміла недоцільність цього — Павло все одно наздожене. Ну, й чорт з ним — на крайній випадок можна й до міліціонера звернутися, це не буде порушенням умови...

Раптом чиясь довга й сильна рука перегородила їй дорогу; збоку — близько від її лица виринула Киваєва посмішка... І Зіна нічого йому не сказала, коли він міцно взяв її під руку, щоб поволі піти далі.

Повз проскочив Павло, зупинившись на мить, щоб розглядіти її супутника, але Кивай хутко нахилив голову й ледве помітним рухом плеча штовхнув його вперед... А коли Павлові кроки вщухли в темряві, тихо сказав:

— Я знав, що ви в клубі будівників і чекав вас... З учорашнього дня я вас не бачив...

— Хіба ми зустрічалися з вами вчора? — зіркувала здивуватися Зіна.

— Ні, я довго спостерігав за вами, — в його голосі порснуло самовдоволення, — непомітно для вас самих. Ці спостереження й дозволили мені чекати вас тут зараз.

— Як же це я вас не побачила? Ви ховалися од мене?

— Ні, не ховався... Просто не побачили — не шукали мене...

— Чудно... А скажіть, чому ви сховали своє лице, коли хтось придивився до вас?

Несподівана зустріч з Киваєм була приємніш за небажане чіпляння Павла, та вона застукала Зіну зненацька. Тільки спитавши в Кивая, вона зрозуміла свою необережність — адже він повинен почувати себе вільним од якого б не було підозору... Але він відповів спокійно — видно повірив тому, що бачив через вікно вчорашнім ранком:

— Декому дуже не подобається рід моєї діяльності й я повинен бути весь час на сторожі. Хіба я можу бути певним, що мене не вистежено ще?

— Навіть так... Хто ж ви такий? Злодій?.. Чи контр-революціонер?

— Не думаю, що мене можна було б назвати так або інакше, — розсміявся Кивай. — Не знаю, як ви дивитеся на життя, але для мене воно боротьба — боротьба, що в ній відчуваєш напруження кожної жилки тіла. Море — чудова арена для такої боротьби... Ну, а найсильніший супротивник, за винятком, звичайно, погоди — закон; він не визнає моєї романтики. Отже, для мене

82 більшої радості нема, як почувати свою перевагу над ним і його безсилля... Можу похвалитися, що досі ніхто не знає про мене нічого — мені щастило прямо з-під носа вислизати від тих, що ганялися за мною, і так вислизати, що вони навіть мого обличчя не бачили.

— Коротше кажучи, ви — контрабандист...

— А хоч би й так?... Але чого ви так боязко вимовляєте це слово? Жахаєтесь негарної репутації нашого брата?... Юрунда. Порівняйте розфарбоване вічною небезпекою й блуканням по світу життя контрабандиста з своїм сірим спокійним існуванням. Та хіба може бути хоч якенебудь порівняння? Та заради мого життя варт наплювати на всі міщанські добродішності — законність і таке інше!... Уявіть собі хоч би такий випадок... Декілька днів тому, коли я повертався з Стамбулу, мою фелюгу побачив митний катер. Вітер був слабкий і катер наздогнав фелюгу. Тоді я стрибнув у воду з тим, що віз, і, причепившись до руля фелюги ледве втримував регіт з оскаженіlosti чекиста, що піймав облизня, а не мене... Так, тримаючися за руль я доплив зі всім своїм гамузом майже до порту, потім, попливши вдовж хвильоріза, вибрався на берег, — і поминай, як звали...

— Послухайте, чому ви так відкриті зо мною? — напружено, щоб не видати себе, спитала Зіна. — Я ж комсомолка... Ви певні, що я не крикну першому ж міліціонерові, що поруч мене йде контрабандист.

Кивай розміявся.

— Знаєте, ви щохвилини чимраз більш подобаєтесь мені. Хіба цього не досить, щоб бути одвертим з вами?.. А чого мені боятися вас? Не далі, як позавчора, ви казали мені про нудність вашого життя, про відсутність романтики в ньому. Сьогодні ж ви вже знаєте, що коли допустите мене ввійти в ваше життя, воно відразу ж стане яскравим і різноманітним. Крім того, чим ви доведете міліціонерові, що я контрабандист? Я ж можу сказати, що просто пожартував, перелякати вас хотів.

І напевно, мені він скоріш повірить, бо як справжній контрабандист, я всіх тутешніх міліціонерів поробив своїми друзями, щоб вони мене не підозрівали.

— Мені дуже хочеться мати таку ж упевненість у своїй силі,— після мовчанки тихо промовила Зіна,— й бути такою ж безстрашною.

— І тільки?— розчаровано спитав Кивай, але тихо притис її лікоть до себе.— А хіба вам не хочеться в невеличкому човні поборотися з негодою на морі? Або темною ніччю підпливати до берега, знаючи, що з кожного боку на вас чекає небезпека? І весь час почувати в собі напруження для боротьби з нею?.. Адже хочеться, по вас видно, що хочеться.

— Не знаю,— все також ледве чутно відповіла Зіна.— Зараз здається, що правда ваша, але... Але я бачу вас тільки вдруге— я ж не знаю, що ви за людина й куди ви кличете мене... І боюся...

На прощання Кивай довго не випускав її руки із своєї, ловлячи ледве помітний у темі блиск її очей— вірив, що він його причина... Несподівано нахилився і довгим поцілунком припав до її долоней. З радістю помітив їх тремтіння, не знаючи, що воно викликано неприємною колючістю його неголеного підборіддя— тільки від нього й залишилося в неї вражіння...

Вдома мама вже спала. І Зіна, стараючися не шуміти, довго мила собі руки, а розглянувши їх при світлі, з неприємним почуттям побачила красноту там, де їх наколола цупка Киваєва щетина.

Щільно причинивши двері в свою кімнату, щоб ненавмисним шумом не розбудити мами, хотіла повечеряти молоком і булкою, залишеними на її столикові. Але тихий і настирливий стукіт у шибку притяг її до вікна— в його чорноті вона побачила бліде лице Марусі; її широко розплющені очі чудно дивилися на неї. Зіна спокійно розчинила вікно й у кімнату відразу ввірвалося гучне й вороже питання:

— Де Павло?

Від несподіванки й здивування Зіна розгублено зупинила на ній очі, не находячи слів для відповіді й помічаючи, як Марусин рот лізе на бік од злючої всмішки...

— Не знаю,— нарешті відповіла Зіна.— А що скоїлося?

— Брешеш!— ледве не закричала Маруся.— Він за тобою пішов— я своїми очима бачила.

— Перш за все давай не будемо кричати: там, за дверима, спить моя мама... Павло йшов за мною— це дійсно, але, повір мені, я з ним словом не обмовилася. Він пройшов повз мене.

— Брешеш! А хвостом своїм ти чого, як сучка, перед ним сьогодні крутила? Думаєш— я дурна, не бачила? Куди ж він дівся, якщо не був з тобою?... Він і зараз у тебе— я знаю. Знаю!

— Ну, коли так, почекай тоді трохи, я зараз одчиню тобі двері. Може, він і справді в мене під ліжком схований... Тільки ще раз дуже прошу тебе не піднімати галасу— ну, що тобі за охота будити мою матір?

— Ні, не треба відчиняти...

Я вірю... що нема...

Маруся раптом притислася до рами й затремтіла вся від нечутних гістеричних ридань...

Хвилину Зіна була нерухома. Схаменувшись, кинулася у кімнату за водою, але, крім склянки з молоком, нічого не попалося в руки. Від хвилювання розхлюпуючи його на Марусю, примусила її випити декілька ковтків, розгублено шепочучи щось утішне... Відставивши напівпорожню склянку, сіла на лутку, щоб тихо погладити Марусину спину. Від цієї похливної й жалісної ласки вона ще гірше розплакалася, ховаючи своє залляте сльозами лице в Зіни на грудях й обнімаючи її за плечі.

Не розуміючи нічого, Зіна тихо ворушила її перепутане волосся...

Нарешті Маруся заспокоїлася; сіла на лутці поруч Зіни, схлипуючи й по-дитячому витираючи сльози—

кулаками. Й не чекаючи Зіниного питання, розказала їй своє горе — старе, як світ: вона повірила словам Павла про постійність його кохання до неї й завагітніла від нього.

Як у тисячах подібних історій, він, узнавши про це, почав уникати її. А коли в місто приїхала Зіна, він при Марусі почав залицятися до неї, щоб та подумала, що він захоплений другою — тому вона до цього часу й ставилася так погано до Зіни. Сьогодні ж (мало йому того, що він при всіх образив її) вона, побачивши, як він побіг за Зіною, кинулася за ним. Він же пхнув її щосили кулаком у груди; а їм тепер і без того боляче — насилу опритомніла. І це вже не вперше він її б'є... Але все це ще дурниці перед тим, що може скоїтися...

— Батько ж мій уб'є мене, коли дізнається, що я вагітна. Він і так косо поглядає на мене — адже вадить мені, їсти не хочеться... А аборт робити пізно — третій місяць. Та й грошей немає... Та й не зробила б я його — дитину шкода... А подумаю — що його робити, що воно буде?..

Вона стисла скроні долонями, щоби втримати нові ридання. Але побачила Зінині руки, що безсило від неможливості допомогти їй лягли на коліна, і перекривлені болем губи — сльози мимоволі потекли по щоках...

Злізла з лутки на вулицю...

— Ну, поки що прощай, Зіно... Завтра на репетиції побачимося.

— Куди ж ти? Почекай, може придумаємо щонебудь...

В Зіниному голосі не було бадьорости — сама безнадійність.

— Е, що там думати, — махнула рукою Маруся, — все одно ні до чого не додумаєшся... Ти, Зіно, видно, гарна людина, та тільки... Ну, чим ти мені допоможеш?

І коли Зіна підвела голову для відповіді, Марусі вже не було — густа темрява вулиці наче ковтнула її придушену горем постать.

XV

На другий день — у суботу — Зіна прийшла на репетицію з блідим утомленим безсонною ніччю лицем. Покликала Самойленка й одвела його від останніх. А коли збентежений Бит хутко підійшов до неї узнати, що це з нею, то почув, як вона казала:

— Необхідно, щоб ти якомога скоріш скликав бюро осередку. І на цьому засіданні необхідна присутність мене й Павла. В мене є питання, що вимагає негайного розв'язання. Розумієш?.. Необхідно також, щоб це питання покищо не вийшло за межі осередку.

— Яке питання? — здивовано спитав Самойленко.

— Узнаєш своєчасно... Між іншим, ти вже знаєш, коли припливе „Інтернаціонал“?

— Урочистий вечір призначено на майбутню п'ятницю. „Інтернаціонала“ ж чекається в четвер ранком. Але при чому тут це?

— А от при тому... Від розв'язання мого питання залежить почасти й наш виступ на цьому вечері. Може бути, нам декого доведеться замінити. Ясно, що це треба зробити поскоріш — часу в нас надто мало.

— Ну, раз така екстрена справа, так членів бюро можна й після репетиції залишити. Я зараз скажу хлопцям... Павла, кажеш, теж залишити?.. Гаразд... Ну, ти, Бите, чув тобі казати нічого... — Самойленко пішов на сцену, де хлопці веселим колом оточили акомпаньєторку.

Зіна поволи рушила за ним, одмахнувшись від турботних Битових запитань тим, що давно вже час розпочинати роботу...

Тільки після репетиції, коли п'ять членів бюро, Павло й вона розсілися тісним колом навкруги невеличкого

стола, вона сказала, важким поглядом упершись в Павлове обличчя:

— Я вважаю за необхідне, щоб ти зараз розказав бюрові про свої взаємини з Марусею.

— Що? — визвірився на неї Павло.

— Не більш того, що ти почув, — спокійно відповіла Зіна.

— А яке твоє собаче діло до моїх особистих справ?

— Мені — ніяке. Але коли від твоїх особистих справ дхне чим хочеш тільки не комсомольством, так, на мій погляд, бюро повинно знати про них... Так ти відмовляєшся розказати?.. Гаразд, тоді це зроблю я. Річ у тому, що Маруся завагітніла від нього. Він, бачите, казав, що піде до загсу з нею. Ну, а зараз ухиляється від усякої відповідальності за це, наче він тут не при чому. Це комсомольський учинок?

П'ять пар зацікавлених і насмішливих очей побачили його зухвало перекинутий рот. Окинувши всіх зневажливим поглядом і не давши Зіні закінчити, вицідив:

— А чим я винен, що все мое кохання, — як корова язиком злизала? Що воно — від мене хіба залежить?.. А щодо вагітності, так вона винна в цьому не менш за мене. Так чому ж ти всю відповідальність мені хочеш пришити?.. Оженитися на ній без кохання — це по-комсомольському?

— Ти, Павле, цей тон у розмовах зі мною кинь. Я тобі не Маруся... Шкода, що вона теля — слова тобі сказати не може... Я дуже поважаю твої почуття, але не менш поважаю й почуття Марусині — останнє, між іншим, і тобі рекомендую. Перш за все вона твій товариш хоч би по осередку, а з товаришами так не поводяться, як ти з нею. Якщо вона не розуміє твоїх теперішніх переживань — твій прямий обов'язок зробити їх зрозумілими для неї. А відповідальність — ти сам добре знаєш, в чому вона.

— Нічого, Павлику, — посміхнувся один з членів бюро, — третину таки віддаси... І буде в нашому 87

88 осередкові перший за всю організацію комсомолець-аліментник. Кра-са!

— То ще Маруся нехай доведе, що причина її вагітності. А я не певний у цьому.

— Ну, це ти, хлопче кинь,— повільно й виразно сказав Бит.— Що-що, а повійства Марусі не смій закидати— ми всі її добре знаємо. Так що тримай язик за зубами, коли хочеш у комсомолі бути. Ви як думаєте, товариші?

— Та тут двох думок бути не може,— промовив сусіда Самойленка й під ухвальні кивки останніх висловив пропозицію:— Хай Павло дійсно поговорить з Марусею по-товариському, по-комсомольському, що він зовсім не відрікається від обов'язків батька її дитини й таке інше. Бо коли справа в суд попаде, так ти, Павле, знаєш, що ми всі підемо свідками за Марусю.

— Але це ще не все, товариші,— сказала Зіна.— Не далі, як учора Павло бив Марусю— так бебехнув їй кулаком у груди, що бідолашна дівчина ледве на ногах устояла. Бив тільки за те, що вона наздогнала його, коли він побіг чомусь за мною... Бити вагітну дівчину— як це вам подобається?.. Павло не дитина— добре знає, що діється з жінкою на перших місяцях вагітності. Знає, що може трапитися від удару в груди.. Що ви на це скажете?

— Вона вже й про це встигла тобі пожалітися?— злісно вигукнув Павло.— Це вона тебе уповноважила перед бюрою виступити?.. Чого ж ви обидві хочете, гадюки?

— Не знаю як Маруся,— стиснула плечима Зіна,— а я вважаю, що таким супчикам, як ти, місця в комсомолі нема.

— А, так...

Павлові слова, сказані несподівано знесиленим голо-сом, порушили сутужну тишу, що раптом настала після слів Зіни. Хлопці сиділи з прикованими до столу очима, а посмішки нерішучості застигли в заглибинах щок.

Тільки Павло з міцно закушеною губою нервово торгав своє коротке волосся, та Зіна тихо постукувала пальцями по столі, обводячи спокійним поглядом схилені обличчя членів бюро...

Нарешті Самойленко тихо й недоладно промовив:

— Як же це ти, Павле?.. Тобі хоч соромно?

— А тобі яка користь з мого сорому? — знову вищірівся Павло. — Ви хто — судді, що вам так цікаво про мене знати? Ну, так не вам судити — руки короткі. Он краще її судить — хто з вас певний, що вона не повія? Я власними очима бачив, як вона під ручку ночами з якимсь піжоном ходить.

— Давай уперше справу з тобою закінчимо, — Зіна посміхнулася на пильний погляд Бита, — а потім і до мене доберемося — нічого проти цього не маю. Будь певний, що так нервуватися я не буду, бо ніяких судів тут не бачу. Всі ми однаково з тобою комсомольці, а коли ти нашкодив, так дай відповідь своїм товаришам.

— Подумаєш — товаришка знайшлася... А чому, крім тебе, мені ніхто нічого не каже? Видно, для нас твої закони, як сліпому дзеркало... Приїхала й знай наших!

— Ну, годі тобі лаятися, набридло, — промовив Бит. — Кришиш - кришиш, а хоч би слово про те, в чому вона тебе обвинувачує... Ти дай конкретну відповідь — правда, що ти бив Марусю? А коли це правда, так невже ти вважаєш свої взаємини з Марусею за цілком нормальні для комсомольця й комсомолки?.. І не нервуйся.

— Правда, бив... І, будь певний, завжди їй бубон вибиватиму, якщо вона знову до мене полізе... А коли я гуляв із нею, так мене ніхто не вчив, як це треба робити згідно з комсомольськими правилами... Тепер же наші взаємини будуть такими, як мені захочеться, а не вам, шановні товариші.

— Більш ти нічого до цього не додаси?

90 — Ані словечка.

— Тоді, видно, доведеться тобі, Самойленку, — сказав Бит після короткої мовчанки, — писати протокола про виключення Павла... А шкода...

— А може, Павле, — промовив Самойленко, — ти таки поговориш з Марусею? Коли вона нічого не матиме про тебе...

— Пробачення в неї попрохати?

— А хіба ти від цього бідніший станеш?... Коли Маруся нічого, так ми й на збори осередку цього не винесемо. Все залишиться проміж нас... От, їй же право.

— Відкотіться ви від мене. Не буду я з усяким ба-рахлом розмовляти... Можете викидати мене з комсомолу — плювати з високої гори я на вас хотів... Більш я нікому не потрібний?

І, не чекаючи відповіді, хутко встав, перекинувши стілець, з демонстративно безжурним посвистуванням пішов геть із залі. Грюкнув дверима, щоб усім стало ще важче...

Але він недалеко відійшов од клубу. Бит і Зіна не встигли сотні кроків зробити, мовчки йдучи додому, як він з незалежним видом перегородив їм дорогу. Сказав Зіні:

— Мені треба поговорити з тобою... Думаю, що після сьогоднішнього твого вибрику я маю право вимагати в тебе деяких пояснень. Власне, я маю право й красу твою трохи обмолотити, та чорт вже з тобою.

— Тобі ці переговори дуже потрібні? А то в мене часу майже зовсім нема.

— Потрібні й негайно — зараз же.

— Тоді... ти, Бите, не спішиш додому?

— Е, ні... тільки без Бита. А коли ти боїшся залишитися зі мною, так хай твій Бит ззаду кроків на тридцять іде. Розмовляти ж я хочу без сторонніх осіб.

— Ач, який лякун знайшовся, — посміхнулася Зіна. — Цікаво, що ти мені розкажеш... Ну, покищо, Битку,

бувай здоровий. Приходь завтра, як вільний будеш, до мене — сьогодні, видно, не пощастить тобі вислухати всі мої новини. А в мене вчора цікава зустріч була...

Мовчки тискаючи їй руку, Бит не одривав своїх очей од Павла, що, задравши голову, чекав Зіну... А коли вона, відійшовши з ним, оглянулася, Бит все ще стояв нерухомо, а його освітлене ліхтарем лице, було повернуто до них.

— Я слухаю, — промовила Зіна.

— Зараз...

Павло теж оглянувся, але Бита вже не побачив.

Вони вийшли на проспект, що простягся вдовж морського берега, відділившись від води двома низькими мурами — проміж них ледве виблискували залізничі рейки. Як і щовечора, було спокійно, але припливні буруни гуркотали на прибережному камінні, хлопаючися з розбігу в задній мур. Ці буруни повільно, без квапливості йшли з моря нескінченною чередою — путь їхня одзначалася безкраїми смугами світлодайної піни... А з другого боку проспекту низько на небі застигла вузька кривулька молодого місяця й чорні тіні будинків часто чіплялися за її нижній ріг.

Від його впевненої нерухомості й тихомирного дихання моря Зіні стало спокійніше; зник легкий холодок остраху — байдуже й без опаски поглядала на Павла, що все ще мовчав, заклавши руки в кишені... Вона сама порушила мовчання:

— Знаєш, я не розумію твого поводження сьогодні: ти жадного слова не сказав для свого оправдання. Скандалив. Наче тобі зовсім байдуже, чи будеш ти в комсомолі, чи ні.

— Є про що сумувати! Не здохну без нього... Тим більш, що комсомол ваш не дав мені нічогоісінько: ні заробітку, ні спокійної посади. Як був теслярем, так і залишився. А сокирою цюкати я й без комсомолу зумію. Так що втрата не дуже велика.

— Ніколи не думала, що на комсомол можна дивитися, як на біржу праці,— насмішкувато сказала Зіна.— Ну, а що ж ти дав комсомолові, що такі великі вигоди ставиш йому. Крім того, що в понеділки ти приходив на збори осередку, чіплявся до мене, пиячив, дурня клеїв на живгазеті та бив Марусю, я нічого про тебе не знаю. А цього занадто мало... До речі, що ти думаєш зробити з Марусею?... Так залишити справу...

— Менш за все я хочу з тобою розмовляти про Марусю.

— Тоді про що ж саме?

— Скажи мені,— не відразу відповів Павло,— якого чорта ти мені на дорозі стала?... Може, якби тебе не було, Маруся нічим би не пострадала. Винен хіба я, що через тебе вона мені огидливою стала?

— Що таке? — аж зупинилася від здивування й несподіваного страху Зіна.

— А кий ти з себе невинну дівчинку вдавати — все одно ж не повірю. Аджеж ти знала, що я тебе хочу? Так навіщо ж було ще дражити мене — штовхати, коли я обняв тебе, гуляти на моїх очах з іншими, а пообіцявши залишитися зі мною без свідків, наструнити проти мене бюро осередку?... Ну, та тепер ти в моїх руках і за всі свої вибрики відповідь даси.

Обидва мури розступилися, щоб дати прохід з проспекту на дорогу до пляжу. І, відступаючи від Павла, Зіна не помітила, як вони пройшли по рейках і по невисокому, але крутому узвозу до берега. Тільки коли припливний бурун раптом хлюпнувся біля неї, обдавши дрібними бризками ноги, побачила: вони стоять на вузькій смузі вогкого піску, що відділяє воду від залізничного муру й трохи далі розширюється в пляж... А шум у моря такий гучний, що крик не проб'ється крізь нього звідсіль до проспекту.

— Що за нісенітниці ти верзеш? — спитала, старячись не видавати свого неспокою, Зіна.— І нащо ти зіпхнув мене сюди?

— А щоб залишитися з тобою без свідків... На жаль, революція ще не досягла до того, щоб люди не соромилися один одного. А що тут соромне? Адже все це тільки фізіологія.

У кожному звукові Павлового голосу Зіна чула знущання з себе й похіть, і всі свої сили напружувала, щоб зовнішньою байдужістю сховати неприємний страх, що холодним і слизьким гадом обвив її тіло. Спитала:

— Чого ти, власне, хочеш од мене?

— Та ти не розмовляй зо мною так зневажливо: мене цим на-пушку не візьмеш.— Павло щільно підступився до неї, і Зіна ледве втрималася, щоб не побігти.— Тебе хочу... от тобі й уся фізіологія.

— Зрозуміла?

— Ану, почекай рукам волю давати. Ти певний, що я тебе теж хочу?

— Подумаєш... Раз фізіологія, так вона в тебе така ж, як і в мене.

— Ну, досить. Наслухалась... Геть з дороги!

Зіна зірвалася з місця, щоб хутко пройти повз нього й наткнулася на широко розчепірені руки, а в обличчя їй бризнув задоволений регіт. Несподіваним і сильним ударом по Павлових губах вона відразу припинила його, на мить Павлові руки впали й вона прожогом кинулася до виходу на проспект. Почула за собою хрипкий од божевілья викрик:

— Так ти так!

І Павло, міцно обхопивши їй плесна, з усієї сили викрутив руки за спину. Півмісяць, несподівано зірвавшись з неба, впав за залізничий мур. Зінина голова встромилася в пісок і од різкого болю в плечах і придавлених до землі руках крик застряв у горлі. Кішкою забилася, під Павлом, вчепившись гостро зубами в його плече, але його вага й коліна, що боляче били її по ногах одразу її знесли. І вже з байдужою огидою почула як Павло висмикнув з-під неї свою руку, щоб за голити їй тіло—таке ж здатливе, як і сукня.

Але він не встиг зробити цього — раптом скотився на землю й друга його рука, з силою висмикнувшись з-під Зіни, перевернула її лицем у пісок. Тільки за хвилину її напівнепритомний мозок зрозумів, що ніякої ваги на ній вже нема й що біля неї під чиймись ногами нервово рипить пісок. А коли сіла й протерла запорошені очі, Павло вже хутко біг угору до переходу через рейки, а поруч неї Бит кидав йому навздогін каменюку. Вона ляснула об мур, не попавши в Павла, розпечений Бит метнувся був за ним, але, зупинений її негучним окликом, сів біля неї. Тремтячими від зворушення руками взяв її за плечі, намагаючися щось сказати — переривний подих і шалений гнів не випускали слів; дивився тільки на неї відбитком місячної кривульки в широко розплющених очах... Зіна безсило схилила голову йому на плече — крізь тонку сорочку він почув теплу вогкість її сліз; притис її до себе, але вона взяла його за руки і, важко опираючись на них, поволі підвелася.

— Ходімо звідсіль...

Битові руки були вимазані в щось липке і, піднісши до очей свої, щоб змахнути з них непрошені сльози, Зіна побачила на них якісь темні плями. Але Бит заспокоїв її посмішкою:

— Юрунда. Це, мабуть, Павлова кров. Я сам нею викалявся й тобі руки забруднив. Я йому трохи юшки з носа спустив. І в морі викупав... Цікаво знати, як він себе зараз на вулиці мокрим відчуває?... Шкода лише, що каменюка його по потилиці не вгріла. Ну, та сьогоднішній вечір він і так довго не забуде.— Сполоснув свої руки в солоній піві й зачерпнув повну пригорщу води для Зіни.— На, вимий.

— Ну, я не знаю, як і дякувати тебе.— Голос її переборов уже сльози.— Але яким чудом ти сюди втрапив? Ти ж додому пішов.

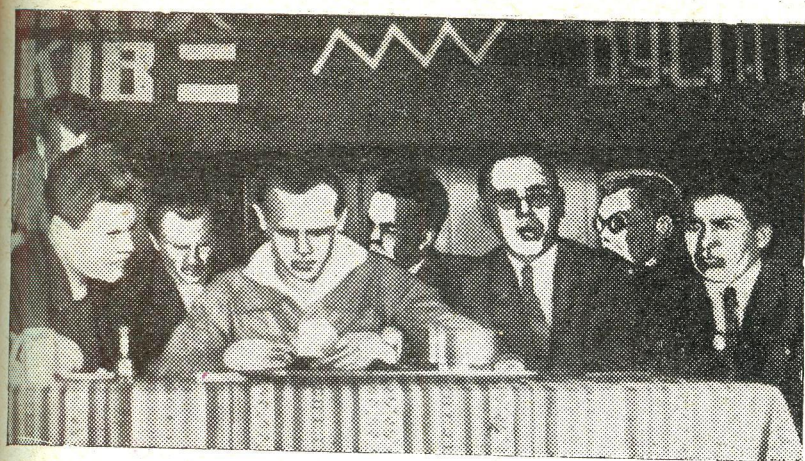
— Уже й чудом... Перейшов на другий бік вулиці та й потопав за вами. Він з таким видом розмовляв тоді,

а ти ж знаєш, що я... Між іншим, з ким ти все таки була вчора ввечері?

XVI

У четвер — він випав на день спочинку — зранку все набережжя порту було облямовано робітничим людом міста й червоними прапорами з вітаннями радянської фльоти „Інтернаціоналу“. Але тільки об одинадцятій годині його крицеве тіло виринуло з клубів чорного диму на обрії, щоб на початку першої дзвін його якірних ланцюгів на рейді був підхоплений тисячоголосим криком натовпу... На це одностайне привітання „Інтернаціонал“ одповів своїм криком — восьми сотень молодих і веселих горлянок військоморів, що, обліпивши білими матросками борт і гарматні вежі, розмахували своїми кашкетами; і разом з тим криком хлюпнулися на бетон молу хвилі, породжені останніми поворотами гвинта. Вони підхопили невеликого моторного баркаса з начальником порту й представниками місцевих організацій — шумно запінив він воду між молом і сірим громадищем крейсера назустріч витріщеним гарматним дулам. Причаливши до „Інтернаціоналу“, він довго бовтався біля нього на воді — звідтіль на набережжя доносилася тільки музика та зворушений привітаннями й завітчаням у червоне берегом скрики вишикованих на верхній палубі військоморів. І хоч не видно, що діється на крейсері, на молу не було нудного чекання: могутність „Інтернаціоналу“, його спокійно впевнена нерухомість, гармати, що простяглися над палубою й виглядали з кожного люку, три великих димаря, що димом своїм застиляли сонце — від усього цього гомінкий обмін думками й гордовливий сміх хвилями розбігався над натовпом... Найбільше сміху й гомону було там, де скупчилася комсомольська організація — ну, як же не радіти шефам, що до них у гості приплив „Інтернаціонал“ — краса й гордість не тільки ескадри, а й усієї радянської фльоти! Тим більш, що зараз перед усім

96 народом підшефні військмори дадуть відчить про свої досягнення, а завтра вже й комсомольці покажуть себе... То нічого, що завтра всі організації руки поодривають військморам, запрошуючи їх до своїх клубів — найвселіше буде в них; хіба мало сміху буде хоч би й з будівників, коли вони самі себе своїм виступом у драну калошу посадять? Проте, будівники в один голос очайдушно запевняли, що весело буде тільки з Іванецького й компанії, бо вони пальці собі повідкушують з прикрости на надзвичайний успіх безвірницької живгазети... Чудною серед цього бурхливого галасу здавалася мовчазність команди „Леді Мебль“, що ліниво обіпершись на поруччя понад бортом свого пароплава й ніби не розуміючи загальної радості, спокійно розглядала „Інтернаціонал“. Їх капітан, одірвавши від очей цейса, оголив свою глумливу всмішку — хіба такі крейсери у флоті його величності короля Великобританії? — та, на жаль, не зрозумів кинутих йому з натовпу викриків про його достойності... Від крейсера відчалило два катери — на другому виблискувало золото на чорних кашкетах комскладу й полоскалися на вітрі стрічки безкозирок і блакитні коміри сорочок військморів — і шум натовпу на мить покрився музикою з берега, але вона зараз же поринула в могутньому привітанні й морі підведених над головами рук. Іванецький ще з катера закричав своїм, що завтра до них у клуб прийде понад півтораєста військморів — усе комсомольство „Інтернаціоналу“ — такщонехай будівники ніч не сплять... Але Зіна зараз же запропонувала себе в суфльори на весь час його промови; на загальний сміх Іванецький тільки кулака показав... Мітинг зашумував поблизу від „Леді Мебль“ і деякі з її матросів, пильно прислухаючися до незнайомих слів, з жалем не розуміли, як командир відчитується перед трудящими про працю крейсера на захист робітничоселянської держави, і захват таких же, як і вони, пролетарів був для них чужий. І все ж таки на протязі двох годин прислухалися й дивилися — почували, видно,

ЧАСТИНА ПРЕЗИДІЇ
ІІ-ГО З'ЇЗДУ ВУСПП

І-Й РЯД (ЛІВОРУЧ): Т. Т. КИРИЛЕНКО,
МИКИТЕНКО, ТЕРЕЩЕНКО, ГУМЕР-
ГАЛІ. ІІ-Й РЯД (ЗА МИКИТЕНКОМ):
Т. Т. СУТИРІН, ФЕФЕР

ДОПОВІДАЧІ НА ІІ-МУ З'ЇЗДІ
В У С П П

(ЗГОРИ ВНИЗ) І. МИКИТЕНКО —
„ПРОЛЕТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ДОБУ
РЕКОНСТРУКЦІЇ“ (ЗВІТ СЕКРЕТАРІАТУ)
ТОВ. МИКИТЕНКА ОБРАНО НА ВІДПОВІ-
ДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ВУСПП

2. В. КОРЯК — ОБРАНИЙ ДО СКЛА-
ДУ СЕКРЕТАРІАТУ ВУСПП. ТЕМА:
„УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРА-
ТУРА“; 3. С. ШУПАК — ОБРАНИЙ
ДО РАДИ ВУСПП. ТЕМА: „СТАН МАР-
КСИСТСЬКОЇ КРИТИКИ НА УКРАЇНІ“;
4. Н. РАБІЧЕВ — ЗАВКУЛЬТ-
ВІДДІЛУ ВУРПС. ТЕМА: „РОБІТНИ-
ЧИЙ ЧИТАЧ І ЙОГО СОЦІАЛЬНЕ
ЗАМОВЛЕННЯ“.

що в цьому загальному святі й вони мають право на участь. От чому після закінчення мітингу хтось з комсомольців вніс пропозицію — запросити на своє свято англійців. А Бит, зупинившись перед пароплава більш руками аніж словами передав матросам запрошення — в комсомольському клубі вони зрозуміють, чому пролетаріят так радісно зустрічає своїх військморів. Але матроси вислухали його з байдужим видом, без відповіді, і тільки після того, як золоті нашивки капітана зникли з палуби, один з них набрався хоробрости, щоб тихо запевнити — вони неодмінно постараються добитися на це дозволу в капітана. Переклавши цю відповідь хлопцям і вигукнувши гасло про живий зв'язок з пролетарями всесвіту, гаряче підхоплений братвою, Бит гордовито сказав здивованій його знаннями з англійської мови Зіні, що який же моряк не знає хоч декілька слів цією мовою...

... У п'ятницю ввечері невелика заля комсомольського клубу імени КІМ'у була вщерть повна матроськими кашкетами, кепками й червоними хустинками. Й хоч усі вікна були широко розчинені — через них виливався зворушений гомін, — у залі було душно й парко: на всіх обличчях блиск добре вичищених самоварів. Але нікому не хотілося бігти звідсіль: хлопців з „Інтернаціоналу“ веселити не доводилося — вони самі такі, що в змаганнях на жарти й сміх всякого на обидві лопатки покладуть, а щодо дівчат, так свої комсомольці ніколи не бачили їх такими смішливими, дотепними й спритними — видно, красива форма й сила на комсомолок теж впливають.

Навіть Іванецький, що завжди говорив довго й докладно, з цифрами, з цитатами, приємно здивував усіх короткою, але сильною й красивою промовою, закінчивши її урочистим врученням розшитого золотом червоного прапора й подарунків від усієї організації червонофлотцям „Інтернаціоналу“. Відповідь військморів була ще коротша: просто подякували за все й піднесли майстерно

98 зроблену модель крейсера — вона зараз же оздобила червоний куток клубної залі...

Окружком, видно, всі сили свої поклав, щоб вечір пройшов гарно — ніколи ще не бувало, щоб одразу ж після урочистої частини починався концерт, а сьогодні не встигли ще одзвучати оплески червонофльотському подарункові, як було повідомлено про виступ безвірницької живгазети осередку будівників.

Комісія по влаштуванню вечора й окружком таки побоювались, що будівники можуть осоромитися: їхня газета була пущена першим номером. Та й самі учасники спочатку дуже хвилювалися й перший виступ пройшов зовсім кволо; в Зіни аж сльози виступили, коли вона побачила болісно перекивлене лице Іванецького. Але гості — їм давно вже, мабуть, не доводилося бувати на спектаклях — проводили навіть цей виступ гучною ухвалою. Це настільки підбадьорило й запалило будівників, що всі дальші їхні виступи проходили під суцільний гурліт оплесків і веселий дружній регіт усієї аудиторії. Тижденева невпинна праця не пропала таки даром — такого яскравого своєю різноманітністю і бездоганністю виконання видовища комсомольці ніколи не бачили — навіть Іванецький не втримував сміху й гучніш за всіх викрикував своє задоволення... А коли в кінці газети зіпхнутий зі свого престолу бог (Самойленко) разом з богородицею (Марусею), з янголами й праведними бабусями й дідуганами полетів шкереберть з неба (зі сцени в залю), глядачі позривалися зі своїх місць, щоб тісним колом оточити артистів, не випускаючи їх з залі, примусити їх заспівати підхоплений усіма комсомольський спів: „Геть з життя монахів, рабинів і попів — заліземо на небо, розженемо богів“ і, кінець-кінцем, розреготалися з забавного виду цих богів, що разом з усіма підтягали в увесь голос антирелігійної пісні... Це вже був справжній тріумф. І Самойленко не втримався: як тільки потомлені горлянки глядачів трохи заспокоїлися, спитав:

— Ну, що, товариші, подобалося вам?

— Молодці! — одностайно відповіла зала.

— То-то ж...

Він гордо підвів палець і урочисто, в своєму пишному одягові саваофа, попрямував за сцену.

Цей номер Самойленко проробив спеціально для Іванецького, але того не було вже в залі. Стояв за лаштунками біля Зіни, що змивала грим з обличчя і з захватом говорив:

— Знаєш, Зінко, ніколи я не думав, щоб будівники отаке могли вдіяти! Та й не вдіяли б, якби не ти... Ну й молодець же ти, от їй же право. Як ти їх тільки розворушила? І як вони розворушились?... Тепер ви нам увесь концерт зірвали. Знаття, що ваша газета така гарна — останнім номером пустили б її.

— Навіть так? — не втримав насмішки Бит, що стояв тут же. — От чудасія... Яка це тебе муха куснула, що ти нам таку славу заспівав?

Іванецький глянув на нього з посмішкою й знизав плечима.

— Значить, ви достойні цієї слави... Тепер вам лишилось небагато: тримати осередок на тому рівні, що ви його оце досягли. І не віддавати дорогого часу пінкертонським пригодам.

— Контрабандисти — то само собою. Зачекай трохи — в тій справі ми тобі теж носа втремо... А твоє призначення, що з будівників може вийти щось путне — це велике твоє досягнення на путі від бюрократизму... Мені аж дивно: ти ж знаєш, що коли б я хлопців не роздраконив проти тебе, вони такої газети ніколи б не зробили.

— І все ж таки газета — це ще не патент на працездатність.

— Нічого... Коли дехто з бюрократів упевниться, що й пінкертонство може піти на користь Радянського Союзу, так за патентом діло не стане... А втім, на цю тему будуть у нас іще розмови на окрконференції.

100 — Послухаємо...

— Ти що — рота заткнути мені хочеш?

— Не верзи, Ваньку, дурниць. Адже прекрасно знаєш, що ніхто тобі рота не затикатиме... Я особисто лише радий буду, коли ти свою справжню комсомольську активність виявиш.

— Це ще, брате, питання, що саме розуміти під активністю. Ти от за активного себе вважаєш, а наслідки — як був гармидер в організації, так і до цього часу лишився, а з твоєї активності самий пшик вийшов. Твій бюрократизм її знів.

— Ну, це ти вже, любий мій, брешеш, бо з-за дерев не хочеш бачити лісу... Це в вашому осередку гармидер, а не в організації.

— У нашому осередку? Гармидер?.. У тому осередку, що вміє нищити в себе шкідливі явища й не зупиняється, коли й хлопця доводиться з комсомолу виключити?.. Ти чув про Павла Майстренка?

— Чув.

— Що ти на це скажеш? Певний, що на твій погляд ми його задарма виключили.

— Якраз ні. Я навіть з задоволенням почув за цей факт. Подумав, що, кінець-кінцем, і будівники помалу почали виправляти свої хиби... Між іншим, учора КК без усяких затвердила цю вашу постанову... Але тут треба сказати одверто, що коли б не вона, — Іванецький кивнув на Зіну, — хіба б змогли це зробити?

— Ти, Саньку, на неї не кивай. Просто ти чомусь уважніш придивився до нас, от і побачив, що наш осередок не гірший, а може й кращий за багато інших... А Зіна... вона, щоправда, допомогла нам в цьому, але й тільки.

Зіна, витираючи своє обличчя, мовчки слухала їхню суперечку, весело поглядаючи то на впертого (руки в кишенях) Бита, то на Іванецького, що трохи всмішливо примружився крізь своє пенсне на незалежно відвернуте від нього Битове обличчя. Але коли розмова пе-

рейшла на неї, кинула на стілець рушника й перебила їх :

— І як вам тільки не набридло гризтися? Хоч би для сьогоднішнього вечора помовчали... Ходіте краще в залю — до гостей.

Вхопила їх обох за руки й хутко потягла за собою.

В залі вони побачили, що майже всі, повстававши з ослонів, натовпилися в одному місці і з центру щільного кола виривалися якісь незрозумілі викрики й гучний регіт. Здивовані й зацікавлені вони пробилися через натовп до ослона, що на ньому напівлежав п'яний улоск комсомолец. Біля нього розгублено й ніяково стояло троє розпорядників — на їх умовлення вийти з клубу п'яний з силою відштовхував їх од себе, барвисто пересипаючи свої викрики лайками.

— Ну, хіба ж це не зразок наслідків твого керівництва? — розсміявся Бит у лице Іванецькому. — Дивись, як он твої помічники цяцькаються з ним — пальцем бояться доторкнутися. Так і завжди: там, де треба — ви тільки з ноги на ногу переступаєте, а де не треба — носи вище хмар дерете — знай, мовляв, наших.

— Чого ти чіпляєшся до мене сьогодні весь вечір? Сам ти — візьмеш відповідальність за дешпет усякого хулігана п'яного?.. А ви, — Іванецький обурено повернувся до розпорядників, — чого й досі цього телепня не вивели? Руки поодсихали?

— Виведеш його, — винувато промовив один з них, — як він підступити не дає:

— Так таки й не дає? — насмішливо здивувався Бит. — Ану, дайте мені свої сили спробувати на цій брудній роботі. Погляди тільки, Іванецький, іще раз на цю п'яну мармизу — адже на найближчому засіданні окрКК, я надіюсь, тобі доведеться говорити про неї... Будь ласка, товариші, розступіться аж до вихідних дверей... Ну, ти, геть звідсіль!

Він міцно вхопив п'яного за розхристаний комір сорочки, відразу поставив його на ноги й під сміх натовпу хутко поволік до виходу. Парубок покірно, мов 101

102 теля, переступав ногами. І тільки з-за дверей долинув у залю спізнїлий скрик протесту.

Різкий дзвінок, вимагаючи тиші й порядку, попередив про початок другої частини концерту. Іванецький пішов на своє місце, а Бита, що хвацький і задоволений повернувся з вулиці, натовп потяг за собою до сцени.

Жадного ослону не було вільного, навіть у проходах стояли комсомольці й гості. Зіна притулилася до стінки трохи не біля самих дверей. Сцени їй не було видно — перед очей нерухомо стояла широка спина якогось здоровенного військмора, а два інших так стисли її з боків, що не можна було руку підвести, щоб витерти рясний піт з обличчя.

Цю частину концерту було складено з одноманітних декламацій і співів, що в них через надмірне старання виконавців слова не можна було зрозуміти — в залі, все більше й більше заглушаючи сцену, заворушився нудний шумок, а разом з ним заворушилися й військмори, розглядаючи розчервонїлу Зіну. Широка спина перед очима змінилася на не менш широкі груди, а високо зверху посміхнулося білими й рівними зубами самовпевнене обличчя під чорною безкозиркою з золотим написом „Інтернаціонал“; два інших обличчя теж розпливлися посмішками... Й через те, що відповіді вони не дочекалися, перший спитав:

— Адже це ви, товаришко, сьогодні з богами боролися?... Дуже цікаво було дивитися. У всякім разі цікавіш, ніж оце зараз.

— Мені дуже приємно, — повела головою Зіна. — Але давайте про це поговоримо тоді, коли наша розмова нікому не заважатиме. А зараз мені хочеться слухати. Нашим сусідам — теж.

— Та я сам таких концертів по двадцять на день можу зробити. Знайшли що слухати... От ваша газета, чи як його там, зовсім інша річ — хоч посміялися досхочу, а тут...

— Кому як... А коли б ви одійшли трохи на бік, щоб мені сцену побачити, так зовсім гаразд було б.

Спокійний голос Зіни зрушив був військмора, але другий зупинив його своїм плечем, сказавши:

— Та тут хоч зовсім із залі висунься, вона сцени все одно не побачить — адже куцішої, ніж вона, тут нема нікого. Давайте краще знайомитися — тихенько, нікому не заваджаючи. Це буде цікавіш і нам, і вам.

— Чому ж цікавіш?

— Ну, а як же?.. Крейсер відпливе, а ви нас ніколи може й не побачите більш. Так ми хоч погуляємо всмак після концерту. А то так і зараз можна підірвати звідсіль... Я якраз чув, що у вас тут для гулянок кращого місця нема як пляж — і море, і пісочок, і не жарко, і ніхто не побачить...

— Отже, я не певна, що вам не цікаво буде, — посмінулася Зіна, — вас троє, а я одна.

— Нічого — ми по черзі.

І на Зінин обурений погляд вони відповіли бучним реготом, що повернув до себе обличчя декого з глядачів. А коли він ущух, у чиєсь деклямування врізався дзвінкий голос.

— Ви, здається, забули, громадяни, що комсомольський клуб — не шинок. З нього виводиться тих, хто чіпляється до дівчат, як до вуличних повій. Навіть тоді, коли на них форма моряків радянської фльоти.

Військмори на цей вибрик Зіни відповіли були посмішками, але тиша, що раптом настала в залі, і чимало повернутих до них зацікавлених облич скоро зробили їх погляди ніяковими й боязкими. Той, що почав розмову з нею, озирнувся — побачив, що крізь натовп пробираються до них червоні пов'язки на руках (Зіна між ними побачила стурбованого Бита), і тихо сказав:

— Ех, товаришко, відразу видно, що ви моряків уперше бачите — ніякого морського жарту з вами не можна... Ну, коли ви така, ми просимо у вас пробачення, а тільки не підіймати волинки. А то нам тоді на крейсер

104 очей не показуй... Пробачайсь, братва, скоріш, а то вже жевжики підходять.

— Та й справді — не лютуйте, примирно додав другий. Ми вже півтора місяця в плавбі й усе біля турецького берега — своєї дівчини жадним оком не бачили. А вас було так міцно притиснуто до нас — янгол і той запалав би. А ми ж таки живі люди.

Коли розпорядники й Бит пробилися до них, Зіна з трохи погордливою посмішкою дивилася на розгублених моряків. Але на запитання, що тут скоїлося, відповіла стисканням пліч — вона нікого сюди не кликала, а за зламання порядку в залі просить пробачення. Коли розпорядники знову змішалися з натовпом, високий моряк міцно стис їй руку. А Бит, посмішкуючись хитаючи головою, спитав:

— Що, хлопче, опікся?

— Та ми всі втрюх опеклися, — махнув рукою військомор. — Ну, та й метка ж! Вони всі у вас тут отакі?

Битове обличчя засяло широченною посмішкою, але відповіді моряк не почув: у натовпі біля дверей наче виринули брилі й мішкуваті костюми довгов'язих англійських моряків. З усмішливим зацікавленням і нерозумінням вони дивилися на море голів і сцену, а ірландець — Зіна його взнала відразу — нишпорив очима по залі, розшукуючи знайомих; зустрівся раптом з її поглядом і, радісно вищірившись, закивав головою. В залі теж англійці були помічені — задні ряди повернулися до них і натовп розступився трохи, пропускаючи їх поближче до сцени... Бит не втерпів — став їм на дорозі і, як тільки якийсь співець пішов зі сцени, зворушено вигукнув:

— Товариші, вітаймо англійських моряків, що прийшли на наше свято!

І підтриманий схвильованим шумом залі, він звернувся прямо до англійців, щоб вітати їх рідною для них мовою, зміцнюючи свої слова широкими розмахами рук у павзах — а цих павз було мало не стільки, скільки й

слів... Але матроси йому закивали, а один з них щось сказав — голосно й твердо. Тільки від його слів Битове лице стало призириле і насмішливе — його відповідь прозвучала ввічливо й холодно; матросові, що розмовляв із ним, вона явно не подобалася, а останні зустріли її стриманими посмішками.

Концерт на декілька хвилин було припинено — поки Бит найчемніше розсаджував гостей на звільненому по його проханням ослоні й сам із Зіною примостився біля старого її знайомого — ірландця. Але його послуг англійцям вже не було потрібно: серед комсомольців портового міста й військморів знайшлися й крім нього знавці англійської мови — скоро скупчилися коло матросів, щоб для тих усе, що тут діялося було зрозуміло.

Продовження концерту чогось затрималось і Бит на запитання Зіни, про що він так гречно розмовляв з англійцем, сказав:

— Я їх, можна сказати, від щирого пролетарського серця вітаю, укупі з ними радів, що вони зараз знаходяться в найвільнішій державі всесвіту, а оте пикате опудало — він непомітно ткнув пальцем на незадоволеного англійця — отакого мені відпаяло: „Як боцман, я повинен сказати за всю команду, що матроси англійської торговельної фльоти навіть на радянській землі залишаються вірнопідданими його величності короля Британії“. Як це тобі подобається?.. Я йому дуже гречно відповів, що, не вважаючи на це, все ж таки всі ми, тут присутні, привітаємо їх, як пролетарів, і думаю, що кожний з матросів використає право на власне висловлювання думок, що в нас належить усякому трудящому.

— Молодець, — одповіла Зіна. — Але подивись: англійці внесли повний розклад у концерт. Чуєш, який галас за сценою?

— Я ще його підколю — оте опудало, — продовжував Бит своєї. — Вийду після концерту на сцену й англійською мовою скажу декілька слів про значіння нашого свята. 105

106 А потім попрохаю когонебудь з них розказати нам: чи буває в королівській Англії таке єднання пролетарів з фльою, а коли не буває, так чому. Покладає тоді боцман зубами... Ти про концерт? Просто закортіло Іванецькому здивувати англійців — ну й...

— Якраз про Іванецького, — перебила Зіна, — не подобається мені, що ти до нього весь вечір сьогодні чіпляєшся — погано, коли це стало для тебе просто звичкою... Зараз я жадної причини для чіплення не бачу.

Та й повинен же ти знати, що не такий вже він бюрократ, яким ти його весь час обзиваєш... Ні, Бите, ти не правий щодо нього. Нісенітно ворогуючи з ним, ти не хочеш бачити його в увесь зріст.

— Чудна він людина, — не відповів Бит прямо. І не люблю я його за те, що ніяк знати не можна, коли він одвертий буває. Крутить, крутить, а навіщо, для чого — чорти його знають.

— Повір мені: це тобі так здається. На мій погляд, він досить простолінійна людина.

— Може бути... Сьогодні я знову підняв був розмову про Киває. Ну, він, звичайно, ще раз вилаяв мене дурнем, а потім: „Дурість твоя — говорить — в тому, що ти в цю авантуру хочеш утягти всю організацію. А подумав ти, що вийде, коли 250 чоловіка почнуть ганятися за одним Киваєм? Невже він настільки сліпий, що не побачить такої юрби?.. А коли ти хочеш навчитися працювати, Сеїт-Елі принесло б тобі багато більше користи, ніж нікчемна біганина за Киваєм“... Ну, відносно моєї дурости — це його вічна пісня, а от про 250 чоловіка... в цьому він правий... я так розпалився з тим Киваєм, що відразу цього й не зміркував.

Бит не помилився — після довгої перерви раптом весело заторохтів рояль і при перших уже його звуках матроси з „Леді Меблз“ здивовано повитягали свої шії до сцени. З-за лаштунків поволі впливли в танці два комсомольці, відбиваючи спокійну чечітку англій-

ського морського танцю — джиги. Приємно здивованими очима стежили англійці за танцем, стриманими горловими скриками ухваляючи його прості коліна. Навіть Зіна, що ніколи не бачила морського життя, розуміла, що в ньому змальовується звичайна робота моряка в сприятливу погоду, коли вітрила корабля вщерть наповнені погожим вітром... Але недовго точилася безтурботність цієї чечітки — рояль загуркотів громом й уся сцена наче ходором заходила під танцюристами, як палуба в хуртовину. Зіні важко було розібрати, що діялося з танцюристами далі — скажений ритм, що з ним вони перемогли уявлювану небезпеку, крутив їх, як справжня буря. А англійці аж з місць попідводилися, щоб жадного руху не випустити, і, коли, закінчивши танець, танцюристи з мокрими від поту сорочками втекли з сцени, вони всю залю заповнили своїми захопленими викриками й оплесками; навіть боцман з усієї сили оббивав долоні своїх рук. А Битів сусід з усією експансивністю ірландської натури захопив міцним тисканням Бита за руки й розсипався вдячною промовою.

Джигою було закінчено другу частину концерту й майже всі присутні тісно присунулися до англійців — аджеж усім цікаво послухати, що вони казатимуть про себе й про свої почуття на радянській землі. Від духоти Зіні стало важко й голова налилася вагою — проклята хвороба міцно тримається в тілі! Сказала Битові, що хоче вийти на хвилину на повітря, але той, захоплений тихою розмовою з ірландцем, тільки рукою відмахнувся. Зіна сама насилу протовпилася до дверей, і свіжість недалекого моря відразу сп'янила її — на мить безсило притислася до колони на ганкові клібу.

На вулиці не було нікого — рідкі ліхтарі вдовж пішоходу нерухомо полягали жовтими плямами на брук, а з моря долітав тихий і розмірений шум лінивого прибою — наче сонний подих людини. Та з розчинених дверей викидався одноманітний гомін комсомольського клібу, щоб загинути в німій порожнечі вулиці.

108 Зіна здригнулася: чиясь рука тихо, але впевнено доторкнулася ззаду до її ліктя. Вона не почула кроків Кивая, мов з п'їтьми він виринув. Поволі оглядівся й тихо сказав свою звичайну фразу:

— Я майже весь вечір чекав вас тут — мені дуже потрібно переговорити з вами... Може, ви одійдете зі мною на хвилину звідсіль — тут, я боюся, нам можуть перешкодити.

Весь тиждень щовечора він чекав її, щоб одводити додому з довгими признаннями в своєму коханні. А сьогодні Зіна не відразу згадала про взяту на себе роль — здивовано й неприхильно вліпила в нього ворожий погляд. Але Кивай не помітив її очей, схованих сутінням і рясними віями — прислухався до шуму з вікон, ставши так, щоб колоною загородитися від клубних дверей...

Нарешті вона штучною посмішкою зігнала ворожість зі свого лица, сказала:

— Тільки на одну хвилину... Там скоро буде помічена моя відсутність, а мені не хочеться, щоб за мною прибігли сюди.

Кивай мовчки перевів її на другий бік вулиці — там, у тіні густих акацій, їх ніхто не помітить — і квапливо промовив:

— В неділю мені потрібно поїхати в Костянтинівку — тижня на півтора-два. Це надто довго, щоб нічого не знати про вас, ні в чому не бути певним... Зараз у мене є багато, що про нього хочеться поговорити з вами на самоті — цей тиждень дає мені право думати, що ви уважно вислухаєте мене. Сьогодні я прошу в вас тільки одного — скажіть, де й коли вас можна побачити одну?... Так хочеться поговорити з вами про все до від'їзду...

— Мені теж хочеться поговорити з вами, — тихо відповіла Зіна й її рука легко доторкнулася до його гарячої й вогкої долоні. Завтра я вільна весь вечір. А де — призначте самі, я прийду... постараюся прийти...

— О дев'ятій годині на проспекті. Я сидітиму на залізничному мурі — там, де прохід на пляж... Тільки приходьте одна.

— Прийду... — Зіна через силу видавила з себе це слово: адже це там, де Бит спас її від Павла. — Неодміно прийду... одна... А зараз я піду...

— Ідіть. Не забудьте ж — о дев'ятій годині вечора. Я чекатиму на вас.

Ще хвилину Зіна постояла, наче важко було висминути свою руку з його руки, і тихо пішла через вулицю без оглядки. Знала — він нерухомо стоїть, не одриваючи свого спраглого погляду від її постаті, і тільки тепер почула, що їй трохи моторошно і від цього погляду, і від розмови. Стримала бажання побігти скоріш до світла й веселости клубу — повільно, щоб він подумав, що не хочеться їй іти від нього, підвелася на сходах на ганок і зупинилася на мить — махнути йому на прощання рукою.

В дверях вона зіткнулася з Битом — зворушений нетерплячкою розказати їй про щось, він вибіг шукати її на вулицю. Й як тільки побачив її, закричав ледве не всім голосом:

— Які в мене новини є!

— Тихше, дурню, — жاخливо прошепотіла Зіна, — адже Кивай на тому боці.

Хутко зачинила двері й одвела його подалі від них у кут коридору.

— Ну, що там у тебе? Та не кричи, як скажений.

— Звідкіль ти так одразу зміркувала, що я про Кивая? — здивувався Бит. — І як він тут опинився?

— Потім розкажу... А які в тебе новини можуть бути, крім як про Кивая? Де ти їх підчепив?

— А в того англійського матроса. Прямо таки щастя, що в нього пам'ять добра... Пам'ятаєш, як я звів тебе з Киваем? Ми стояли на молі, а повз нас пройшли англійці й один з них покликав його?

110 Я ще тоді сказав, що дорого заплатив би, щоб дізнатися, які проміж них справи можуть бути. Пам'ятаєш?... Ну, так матрос разом із тобою й мене помітив, а сьогодні спитав, чи не з однієї компанії з Киваєм. А коли я його запевнив, що комсомольці з контрабандистами компанії не водять, він розказав мені ось що. Коли їх корабель стояв у Стамбулі, боцман злигався з Киваєм і взявся перевезти для нього щось коло тридцяти кілограмів різного товару — матрос, на жаль, не знає якого. В нашому порті митний огляд пароплава було зроблено для проформи й в одну темну нічку боцман за допомогою декого з матросів тихенько ці тридцять кілограмів спустив у човен, що його було прив'язано якраз під бортом корабля. Вранці човен переплив поближче до портових воріт і до вечора в ньому жадної порошоківки не залишилося — все було винесено прямо під носом у Германа й портової варти. Тепер тільки б упевнитися, що Чадик казав правду про їхній склеп, а ДПУ вже зуміє весь цей товар переписати на прибуток Радянської держави... Ну, й чисто ж чортів Кивай працює... Ну, а ти про що з ним зараз говорила?

— Про те говорила, що тобі й мені поспішати з цією справою треба. В неділю Кивай знову пливе в Костянтинопіль і в нас залишилося тільки два дні... Він просив мене... Але навряд, чи придумаємо ми сьогодні щось путнє — в мене зараз голова як млин крутиться... Приходь краще до мене завтра перед вечором, але не запізнися — нам багато чого вирішити треба.

ДАЛІ БУДЕ

І. МИКИТЕНКО
ГОЛУБИ МИРА.

ПРОДОВЖЕННЯ *

20

12 листопада. Понеділок.

„Гадав, що за кордоном матиму багато вільного часу. Там, на Україні, це було хронічне страждання: брак вільної хвилини. Наша епоха неймовірно багато вимагає. Люди у нас уже звикли до цього і часом навіть не помічають, що їм ніколи глянути вгору. І тільки тоді, коли раптом збігається на один день, на одну годину, три, п'ять невідкладних, бойових справ, людина хапається за голову і розлютовано стоїть: „О, tempora! Та коли ж я встигну?“. Проте встигає, не може не встигати, бо встигнуть інші, і ця думка, цей залізний закон нашого радянського життя, підганяє людину з невблаганністю машини. Люди, що не загартували свого хребта, в наших умовах неминуче посуваються наниз, їм починається розм'якшення костей, на зразок остеомаляції; і вони, як лантух із кволими м'язами, мусять осісти в тихому затишку своєї родини. Життя котить через них свої скажені хвилі. Проте людина часом подумає: не завадило б одпочити, погуляти, тощо... Мабуть, це найзручніше зробити за корпоном,— думав я, бігаючи в Харкові до „Радторгфльоти“ по закордонний квиток. Наївняк! За кордоном зовсім не можна цього зробити. І щодо вільного часу, то на Україні ти був Крезом, рівняючи до закордону. Тут із тебе справжній банкрут. Дні вилітають із твого бюджету ще скорше, ніж марки з гаманця. Здається вчора ти виїхав із Харкова, а дивись — сьогодні вже дванадцяте. Уже дванадцять днів пролетіло, ніби дванадцять разів хитнувся маятник. Ти прекрасно розумієш, що мусиш максимально використати свої закордонні дні, і тому

* Див. „Гарт“ №№ 2, 3, 4, 5, 1929 р.

112 треба застосовувати радянську систему: встигати в кубі. Учора, після роботи червоних фронтовиків, Петер Кош запропонував одвідати корчму на Корзерерштрассе. Петер Кош — це справжній скарб. Він не спочиває сам і не дає спочивати мені. Ми пішли до тієї корчми, там мало бути засідання осередку. Та, на жаль, воно вже скінчилось, коли ми прийшли. Господар корчми, старий німець і немолодий член комуністичної партії, показав нам залю, де було засідання. Там ще гойдався дим. Біля стіни лежало на стільцях якесь аматорське театральне вбрання, тут працює ще якийсь гурток. У загальній кімнаті сидів безробітний будівельник, комуніст із сивим уже чубом. Петер познайомив нас і я довідався, що безробітний будівельник має родину з трьох осіб, що старший син пішов десь у мандрівку, та й не вернувся. Менший — помер. Третій син сидить дома, теж безробітний... Товариш цей каже: „Все ліве, що є серед нашого робітництва, то воно тепер на вулиці, безробітне, бо його викидають із фабрик“. Ми викурили цигарети і пішли до будівельника. Нам цікаво було побачити його помешкання, родину, шматочок побуту. Він живе на п'ятому поверсі. Коридор такий вузький, до того ж завалений барахлом, що в ньому не можна розминутись, і такий довгий, що можна спотикнути себе не раз, доки його перейдеш. Нас зустріла жінка будівельникова, зустріла дуже тепло. Ми сіли в кухні, бо в кімнаті було не прибрано і туди нас не запрохали. Кріз прочинені двері я побачив невеличку кімнатку, в якій на ліжкові стояли сторч неприбрані перини (дивно, ці антигігієнічні „ковдри“ бачити в німців! І це скрізь — і в готелях також). З кімнати вийшла хвора сестра будівельникової жінки, привіталася. Вони готували обід. На столі стояла розкрита коробка з маргарином, у місці полоскався шматочок гав'ядини. Стіни кухні рясно вквітчані цілим арсеналом кухенного „струменту“. Друшляки, кострюлі, мисочки — висіли на цвяшках, розплановані за ранжиром... Дружина безробітного будівель-

Д О П О В І Д А Ч І —
ПРЕДСТАВНИКИ БРАТНІХ ПРОЛЕ-
ТАРСЬКИХ ЛІТЕРАТУР НА II-МУ З'ЇЗДІ
В У С П П

(1 ряд угорі (праворуч): Т.Т. І. СЕЛІВА-
НОВСЬКИЙ — доповідач про російську
пролетарську літературу; 2. БЕНІТО БУА-
ЧІДЗЕ — доповідач про грузинську про-
летарську літературу; 3. ПЛАТОН ГАЛА-
ВАЧ — доповідач про білоруську пролет.
літературу; другий ряд знизу вгору;
Т.Т. В. СУТИРІН — представник всесоюзного
об'єднання асоціацій пролет. письменників
(ВОАП) — обраний до ради ВУСПП; 2. МІ-
ЛЕВ — доповідач про молдавську пролет.
літературу; 3. ГУМЕР ГАЛІ — доповідач
про пролетарську літературу татарстану.

ОБРАНИЙ НА П-МУ З'ЇЗДІ СЕКРЕТАРІЯТ ВУСПП

ПЕРШИЙ РЯД ВГОРІ (ЛІВОРУЧ): Т. Т. 1. І. Ю. КУЛИК (ВІДПОВІД. РЕД. ЖУРН. „ГАРТ“); 2. І. КИРИЛЕНКО (ОБРАНИЙ З'ЇЗДОМ НА ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ВУСПП); 3. Б. КОВАЛЕНКО (ВІДПОВІД. РЕД. „ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ“ — ОРГАН ВУСПП); 4. ІВАН ЛЕ (ЧЛЕН РЕДКОЛ. „ЛІТ. ГАЗЕТИ“); 5. М. ТЕРЕЩЕНКО (ЧЛЕН РЕДКОЛЕГІЇ „ЛІТ. ГАЗЕТИ“); 6. І. ФЕФЕР (ВІДПОВІД. РЕД. ЖУРН. „ПРОЛІТ“) — ОРГАН ЄВР. СЕКЦІЇ ВУСПП; ВНИЗУ (ПРАВОРУЧ): П. УСЕНКО (ВІДПОВІД. РЕД. ЖУРН. „МОЛОДНЯК“ — ОРГАНУ ЦК ЛКСМУ). (ЛІВОРУЧ): О. РУТТЕР (ВІДПОВІД. РЕД. ЖУРНАЛУ „КРАСНОЕ СЛОВО“ — ОРГАН РОСІЙСЬКОЇ СЕКЦІЇ ВУСПП).

ника докладала всіх сил, щоб додержати пристойности в своєму господарстві, компенсуючи цим той прикрий факт, що за теперішніх матеріяльних умов тее господарство м а л о використовується...— Нічого,— сказав будівельник,— ми ще перебиваємось на ту допомогу, що дістаю від держави, хоч вона має скоро кінчитись. А от рурські товариші в гіршому стані...— Ми не сперечалися, бо чули допіру промову червоного фронтовика. Нотую все це в бльок - нот, на швидко - руч, сидючи в вагоні підземки, що везе нас до одного видавництва — „Malik - Verlag“, де маю почати знайомство з німецькими письменниками. Від будівельника ми пішли тоді за годину— за півтори, побалакавши про деякі цікаві речі.— То як тобі си подобало в того функціонера? — спитав мене Петер Кош.— Нічого,— кажу,— добре сподобалось, хай дякує соціал-демократам.— Е, він ще добре живе, а подивися, як у мене. Або в інших. У нас там було так, що дітей погризли шури. Батько й мати були на фабриці, а дітей шури погризли, та й уже.— Та нехай про це іншим разом“.

21

Доволі!

Геть бльок - нота, читаймо краще веселенькі вірші на стінах вагону.

Од Сибіру до Гаванни
Чистить ботики лиш Манна!

Манна! Екстра Манна! Чудова масть для черевиків!

Manna glänzt den Schuh geshwind
One Manna ist der blind *

Це значить, що ти мусиш неодмінно купити коробку „Манни“. Я з тривогого подивився на свої черевики. Чи не просить буває котрий з них, якщо не манни, то просто звичайної каші? Ні, вони ще трималися. Але Петер, ніби підстеріг мою думку. Він побачив, що я записую собі рекляму.

* Манна чистить черевик швидко,
а без Манни він сліпий

114 — Запиши й оце,— і він висунув ізпід сидіння свою ногу. Черевик таки шкірив зуби!

— А ти його манною!—порадив я.—Ти ж дивися:

Черевик блищить од Манни —
а без Манни він поганий.

— Сліпий,— виправляє мене Петер.

— Ніби сліпий — не поганий! — вивертаюся я.

І ми їдемо далі, переконані в тому, що —

Манна вигідна без міри
Екстра знахідка для шкіри...

Петер Кош не хоче її вживати для своїх черевиків просто тому, що він упертий і взагалі так настроєний проти буржуазної диктатури, що ладен негайно проїсти двадцять „феників“, коли вони в нього заведуться, ніж купити за них коробку Манни й чистити нею черевки.

Невдячний!

Ми їдемо далі.

22

Фундатор видавництва („Malik-Verlag“) і головний редактор його т. Вілянд Герцфельде, залишив апарат, що в нього він саме диктував свою статтю про Толера, одклав на бік рурку і зустрів нас.

— Товариші, я дуже радий. В чім справа?

— Якщо ви — товариш Герцфельде, то я маю до вас листа від нашого видавництва „Український Робітник“ — відповів я

— Чудово! Ви, значить, із Росії? Пробачте, Augenblick!*

Він підійшов до апарату, натиснув педаль, апарат проказав йому кілька допіру продиктованих фраз, що цілком його задовольнили. Він повернувся до нас.

— Із Росії?

— Ні.

* Одну мить, моргнуть оком!

— А ви ж сказали „Український Робітник“.

— Ну да. Значить, я з України. Бо „Український Робітник“, звичайно, на Україні.

— А, це ніяка ріжниця. Про що тут говорити.

— Гм...

Я ще раз подивився на свого співбесідника. Це була цілком солідна постать, в достатній мірі лиса. Вілянд Герцфельде, це і є брат художника Джона Гартфільда (John Heartfield), колишній редактор журналу „Нова молодь“ (Die neue Jugend), що виходив ще підчас світової війни, 1916 року. Тоді в цьому журналі брали участь такі сміливі митці, як Йоганесс Р. Бехер, Георг Грос та інша революційна молодь. Потому Герцфельде захоплювався рухом, „да-да“, видав свої поезії „Суляміт“ („Sulamit“), почав видавати дуже гарний журнал „Банкрутство“ („Die Pleite“); журнал 1919 року закрили, а видавця заарештували. Далі він засновує „Malik-Verlag“ і видає тут твори Аптона Сінклера та багатьох інших. Сам пише разом з Георгом Гросом цікаву працю „Мистецтво в небезпеці“ („Die Kunst ist in Gefahr“), за яку має від держави неприємності. Цю працю на Україні, між іншим, один груповий „академічний“ журнал надрукував під прізвиськом самого Гроса і після цього в недовгому часі навіки заплющив очі... Герцфельде ж тимчасом закінчує статтю про Толера і має вже готову велику біографію Аптона Сінклера. Колишній член „Спартака“ і т. д.

Отже мені дивно бачити таку неписьменність щодо нашого „Українського робітника“...

— Ви, здається, не дуже поінформовані про українську літературу? — питаю руба.

— Всю російську літературу, що тільки з'являлася в німецьких перекладах, я знаю добре. Всю.

— Ich freue mich ganz besonders*. Але я питаю про українську. Не про російську, а про українську.

* Я надзвичайно радий.

116 Він видимо не міг відразу спромогтися на відповідь.
— Як? — нарешті запитав він. — Окрему українську літературу?

— Зовсім окрему.

Тоді він одверто низав плечима.

— Не знаю, не чув, не буду казати... І мова окрема?

Тут уже я, а зі мною і Петер Кош, розвели руками.

— А то ясна річ! — вигукнув Петер і незадоволено поворушив вусом.

— Доводиться констатувати цей факт. Зовсім окрема — додав я.

Герцфельде неймовірно подивився на нас обох.

— Може діалект?

— Kein Dialekt!* закричав Петер. — Самостійна мова, стародавня українська мова, дуже багата мова сорока мільйонів людей!.. Покажи йому альбом портретів ваших письменників...

— Будь ласка...

І саме в цю хвилину до кабінету увійшла нова особа, висока на зріст, білява, в капелюші з широкими крилами, в окулярах з темною роговою оправою.

— Франц Вайскопф, — представив нам нового товариша Герцфельде. — А це письменник з України...

— Нарешті, нарешті, — заговорив товариш Вайскопф російською мовою. — Давно следоватиме издавати тут спочатку одні альманахи по німецькі українських письменників... Вони не знають нічого, наші видавництва, об українській літературі.

І ми почали єдиним фронтом атакувати директора...

Франц Вайскопф безперечно найбільш обізнаний в українській культурі з усіх німецьких товаришів. Цілий час він працював у Празі і власне кілька тижнів лише, як переїхав до Берліну. Читачам наших журналів („Червоний Шлях“ і ін.) ім'я Франца Вайскопфа не невідоме.

* Ніякий діалект! Зовсім не діалект.

Його навіть були вважали за чеха, хоч він — чистої крові німець. В Празі він народився двадцять вісім років тому. В Празі кінчив гімназію, а потім і університет. Ще з останньої кляси гімназії пішов на війну (1918 року), як австрійський салдат, там „розклався“, вступив потім до с.-д. партії (німецькі соцдеки в Чехословаччині). 1919 року, як повернувся з війни, організовує в Празі студентську організацію. Працює в „лівому комітеті“, коли йшла боротьба за 21 умову Комінтерну. Лівих викидають з партії соцдеків вкінці 1920 року, і вони створюють 1921 року Чехословацьку комуністичну партію. 1927 року наш майбутній співробітник „Гарту“ сидить півроку в Чехословацькій в'язниці в Іглаві, куди його запраторюють за комуністичну діяльність. Пише Франц Вайскопф майже виключно з робітничого життя. Цей молодий, енергійний письменник написав уже шість книг. Книга поезій „Іде барабан“ („Es geht eine Trommel“); соціальна драма „Країна на іншому березі“ („Das Land am andern Ufer“), що дістала премію празького пролеткульту 1925 року; „Антологія чеської соціальної лірики“ („Tschechische Lieder“); книга оповідань під назвою „Втеча до Франції“ („Die Flucht nach Frankreich“), з якої дещо друковано білоруською мовою (в „Узвышші“), українською та російською; подорож до Радянського Союзу — „Пересадка в ХХІ сторіччя“ („Umsteigen ins XXI Jahrhundert“), що вийшла мовами німецькою два рази, російською і чеською, і викликала багато рецензій та відгуків у німецькій російській та чеській пресі. Нарешті 1928-го року з'являються останні оповідання під назвою „Хто не має вибору, той має горб“ („Wer keine Wahl hat, nat die Qual“).

Вайскопф працює в журналах „Die neue Bücherschau“ (Берлін), „Monde“ (Париж), „Полюмя“ (Менськ), „Червоний Шлях“ (Харків), „На літературному посту“ (Москва), „Кмен“ (Прага), „Red“ (Прага, Т-во молодого мистецтва). І зараз пише роман з життя Закарпатської України, під назвою „Мандрівні поля“ („Wandernde Felder“).

118 — А тепер дозвольте вам передати лист від редакції журналу „Гарт“ і просити вас узяти якнайактивнішу участь у роботі цього журналу,—говорю я, коли ми розбили тов. Герцфельде в цур і не залишили йому ні цаля для відступу.

— Охоче! З приємністю,— відповідає Вайскопф.

— І я охоче,— додає т. Герцфельде, обтираючи рясний піт з лоба.— Я теж з приємністю. Як зветься журнал? Гарт? Твердий?

— Та досить таки твердий. Будьте певні...

— Еге,— сміється Герцфельде.— Може, підемо разом обідати?..

Петер Кош нічого не мав проти...

— Не заперечую! — Моргнув він усом...

ДАЛІ БУДЕ

І. КИРИЛЕНКО

ПІД ЗНАКОМ ТВОРЧОЇ САМОКРИТИКИ

до підсумків II-го з'їзду ВУСПП

I

... „Гегемонії пролетарських письменників ще немає і партія повинна допомогти цим письменникам заробити собі історичне право на цю гегемонію“...

(З пакту 9-го резолюції ЦК ВКП(б) про партійну політику в ділянці художньої літератури).

Другий з'їзд Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників мусів констатувати, що останні роки українським художнім словом цікавились не лише певні кола міської та сільської інтелігенції, а що українську книжку взяв до рук масовий робітничий та селянський читач і, прочитавши ту книжку, в той чи той спосіб висловлював свою колективну думку про неї, даючи таким чином соціальне замовлення своїм письменникам.

Чи дбав ВУСПП про те, щоб, не плентаючись у хвості мас, давати художню продукцію, яка активізувала б трудящих, додавала б їм ентузіазму до творчої роботи, оспівувала б будівничий патос наших

днів? За 2 $\frac{1}{2}$ роки свого існування ВУСПП дав щось понад 60 назов художньої продукції. Кількість, як бачимо, досить показова, але ні в якому разі не треба гадати, що така велика кількість хоч на іоту заперечує якість вуспівської продукції. Навпаки, навіть запеклі вороги пролетарської літератури, повсякчасні постачальники різних тупих анекдотиків на адресу ВУСПП'у, навіть високоумні літературні „метри“, не могли за своєю звичкою зігнорувати доборок пролетарських письменників за минулих два роки. Нам, звичайно, відомо, що не легко цим „приятелям“ констатувати зріст питомої ваги пролетарської літератури в загальному культурному процесі, але що вдієш, не відгукнутись на це відрadne явище — значить виявити себе безпросвітними, нікчемними хвостистами і безпардонними обивателями. А пролетарські письменники, не впадаючи ні на хвилинку в олімпійське самозакохання, самозамилування, рішуче одкидаючи хоч будь-які натяки на „пролетлітчанство“, на своєму II-му з'їзді змушені були відзначити досить помітний творчий зріст, так окремих письменників — вуспівців, як і організації в цілому.

Глибока нещадна самокритика, що панувала підчас роботи з'їзду, допомогла виявити вуспівцям ті дрібні хиби, що мала організація в своїй роботі і водночас ця ж товариська творча самокритика ще тісніше об'єднала лави пролетарських письменників біля завдань поглибленої творчої учби та біля завдань художнього висвітлення нашої реконструктивної доби.

„Справжні“ письменники і підчас другого з'їзду, як і підчас першого, іронічно усміхалися, цим самим визначаючи своє відношення до пролетарських письменників. Особливо на першому з'їзді вони, чомусь почувши себе єдиними репрезентантами української літератури, з наголосом на український, і, обізвавши вуспівців „письмоводителями“, вирішили спочивати на лаврах своєї, хоч і дуже сумнівної, але, на їхню думку, академічної кваліфікації.

А в цей час члени ВУСПП'у, засукавши рукава, взяли до впертої праці, учби, поволі оволодіваючи всіма надбаннями літературної техніки, поглиблюючи і поширюючи марксівський світогляд, протягом двох років дали твори, негайно ж сприйняті пролетарським читачем, як твори, що цілком і повнотою відповідають нашій добі — і тематикою, і художньою формою.

ВУСПП твердо й неухильно бореться за гегемонію пролетлітератури в радянській літературі. Своєю продукцією та популярністю в читачьких масах він доводить, що всі дані, щоби гегемонію цю заробити, ВУСПП, як осередок пролетлітератури, має і він її, безперечно, заробить. Щождо вихваток деяких „цінителів“ та „менжувальників“ з „Літярмарку“, то наша організація вважає за нижче своєї гідності будь-як реагувати на них і тому дає їм повне право й надалі кваліфікуватися на цій веселій, але не завжди вдячній справі.

... „Об'єднання пролетарських письменників України повинно увійти в товариські стосунки з такими ж письменницькими об'єднаннями Росії, Білоруси, Грузії та всіх інших союзних та автономних радянських республік“ ...

(З постанови Політбюра ЦК КП(б)У про політику партії в справі української художньої літератури, з пакту 12).

ВУСПП чи не єдина на Україні організація, що послідовно провадила і переводить це важливе завдання, поставлене комуністичною партією. Хто, як не наша організація ще на I-му своєму з'їзді рішуче поставила питання про найтісніший зв'язок з братніми пролетарськими літературами інших республік Радянського Союзу? А II-й з'їзд ВУСПП'у з цього погляду був просто винятковий. Не даремно деякі товариші з братніх нам республік у своїх виступах зазначали, що наш всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників можна було б з успіхом перейменувати у всесоюзний з'їзд.

Справді бо, ми слухали доповіді про руську, білоруську, закавказьку, татарську та молдавську братні літератури, ми, розв'язуючи питання української літератури, ні на хвилину не забували за інтернаціональну суть пролетарської літератури, за бойовий зв'язок всіх передових загонів пролетписьменників не лише в межах СРСР, а й у цілому світі. За порівнюючи короткий час ВУСПП встиг вже налагодити чільні зв'язки з німецькими, американськими, чехословацькими та іншими пролетарськими письменниками, і повсякденно дбатиме за зміцнення цього зв'язку. Треба ще зазначити, що делегація ВУСПП'у на I-му всесоюзному з'їзді пролетписьменників минулої весни у великій мірі спричинилась до утворення ВОАПП'у — цього всесоюзного штабу пролетарської літератури. Крім того, II-й з'їзд ВУСПП'у обрав своїх представників до Міжнародного Бюро пролетарської літератури, завершуючи цим організаційний період міжнародного зв'язку.

Так само й у своїй внутрішній роботі ВУСПП, як організація інтернаціональна, стояв на височині своїх завдань. Ще на першому з'їзді було утворено єврейську та руську секції ВУСПП'у зі своїми періодичними органами (журнал „Красное Слово“ — орган руської секції та журнал „Проліт“ — орган єврейської секції). Біля цих журналів об'єднано кращі пролетарські і радянські літературні сили, що своєю рідною мовою оспівують життя та боротьбу українського пролетаріату та селянства за соціалістичну перебудову суспільства. Виключне значіння має єврейська секція ВУСПП'у, що об'єднує в собі

талановитих єврейських пролетарських письменників, відомих далеко поза межами не лише України, а й Союзу. А перший з'їзд єврейських письменників, скликаний секцією ВУСПП'у, був першим в історії розвитку єврейської літератури в цілому світі.

Деякі з наших супротивників не дооцінюють цієї важливої ділянки ВУСПП'івської роботи, та ми пояснюємо це браком їхньої елементарної політграмотности, щоб не сказати більшого.

III

...„Справжнє творення пролетарської української літератури може відбитися тільки на базі постійного зв'язку з робітничо-селянськими масами, з виявленням істотних пролетаріату художніх вартостей, з постійним взаємовпливом письменства й маси“...

(З постанови Політбюра ЦК КП(б)У про політику партії в справі української художньої літератури, з § 4).

... „Треба сміливіше й рішучіше поривати з панськими забобонами в літературі і використовуючи всі технічні досягнення старої майстерности, виробляти відповідну форму, зрозумілу мільйонам“...

(З резолюції ЦК ВКП(б) про політику партії в галузі художньої літератури, з § 16).

А хто, як не ВУСПП налагодив систематичний, тісний зв'язок з своїми читачами-пролетарями України? Особливо останній рік позначився величезним зрушенням пролетаріату в бік оволодіння українським культурним процесом. Масові екскурсії робітників Донбасу, Дніпропетровського, Миколаєва та інших виробничих центрів до столиці України для зустрічей з творцями української культури, хіба не є яскравим показником цього зрушення. Цікаво те, що в усіх цих зустрічах, саме ВУСПП брав найактивнішу участь, був, так би мовити, „душею“ цієї справи.

А численні виїзди вуспівців у великі індустріальні центри для літературних виступів перед робітниками, а зріст тиражів української книжки, газет та журналів — хіба це не доводить декому зі „справжніх“, що робітничого читача, цю масову організовану силу, що мусить впливати і впливає на розвиток літератури, можуть ігнорувати лише безнадійно самозакохані Нарциси від літератури?

Наш II-й з'їзд не був подібний на всі попередні літературні з'їзди. Це був перший в історії літературний з'їзд, що звернув на себе увагу таких широких кіл пролетарської і радянської суспільности. Протягом п'яти днів роботи перед делегатами з'їзду проходило

122 безліч представників від найбільших підприємств міста Харкова, від професійних спілок, від різних культурних та громадських організацій. Вітали вуспівців і металісти Дніпропетровщини, і шахтарі Донбасу та Криворіжжя, і робітники освіти, і комсомольці ХПЗ та ДЕЗ'у, і учні трудшкіл. Кожна делегація однаково серйозно ставила свої вимоги до пролетарських письменників, організовано давала літературному з'їздові соціальне замовлення. І навіть від 10.000 колишніх неписьменних прибула делегація і теж прохала від пролетарських письменників доступних собі художніх творів. Хіба можна після цього недооцінювати величезної ролі читацької суспільності в справі скеровання шляхів розвитку української радянської літератури в певне річище. Особливо про це треба пам'ятати тепер, коли в деяких галузях нашого мистецтва, зокрема в театральній, деякі митці під натиском дрібнобуржуазної суспільності, знову починають відроджувати старі, заязовані буржуазні поняття мистецтва, як самоцілі. Вже чути нотки про те, що, мовляв, політика — політикою, а мистецтво — мистецтвом, що поміж справжнім мистецьким театром і глядачем не може бути контакту і т. ін. в цьому роді.

II-й з'їзд ВУСПП'у ще раз підтвердив свою лінію щодо зв'язку з робітничим читачем і в практичній роботі рішуче провадитиме її в життя, даючи одкоша всім, хто намагатиметься спекулювати на цьому, щоб знизити роль ВУСПП'у, як літературно-мистецької організації.

IV

... „Занепадництво, що спостерігається по окремих ділянках літератури, заводить її до безперспективності і збиває її зі шляху активного чинника соціалістичного будівництва“ ...

(З постанови Політбюра ЦК КП(б)У про політику партії в справі художньої літератури, з § 6).

Протягом 2¹/₂ - річної роботи ми не раз чули дуже поширене серед літературних кіл слово — кваліфікація. Цей, безумовно, актуальний термін, особливо, коли справа ходить про корисну для революції роботу, виявляється, не всі розуміють однаково. Вуспівці, наприклад, не галасуючи про свою кваліфікацію, тимчасом упертою працею здобували її, тоді як певна частина наших „друзів“, ховаючись за це невинне слово, в своїй творчості відривалися від бойових завдань нашого часу, самозакохувались, заглиблювались в індивідуалістичні переживання, барбалися в лабетах психологізму, замикалися у вузьке коло своїх однодумців і поволі, але певно губили зв'язок із пролетарською суспільністю. І тому ми, стежачи за творчістю деяких

попутників, не бачили там синтези форм і змісту, художнього монізму, єдино можливого для письменника, що намагається йти в ногу з сьогодишнім днем. Наша доба вимагає творів високої соціальної вартості і зразкової художності. А коли ми бачили, що так званий „соціологічний еквівалент“ у деяких творах з легким серцем приноситься в жертву іноді досить сумнівній кваліфікації, ми були спокійні, бо робітничий читач, що надзвичайно зріс за останні роки, прекрасно розбирався в цих творах і в більшості випадків сам давав їм негативну оцінку. Шкода лише, що наша критика не завжди має певну лінію в оцінці того чи того літературного факту.

Нам і досі дехто закидає нетактовне ставлення до попутників. На II - му з'їзді ми ще раз підтвердили своє відношення до них. Протягом всієї нашої роботи ми не мали жадного випадку недбайливого, нечулого ставлення до тих попутників, що хоча й повільно, але наближаються до нас. Таких ми завжди оточували найтеплішою товариською атмосферою, ставились до них з певним і цілковитим довірям. Словом, не давали їм ніякого приводу бути незадоволеними. Та не в тім річ, цікаво те, що дехто в запалі дискусій закидав нам неуважне ставлення і до тих попутників, що віддаляються від нас. Але на з'їзді ми ще раз підкреслили, що вегетаріянцями бути ми не збираємося і без будь - якого опортунізму й надалі гостро й рішуче боротимемося з різними виявами ворожої нам ідеології в художній літературі, незалежно з - під чийого пера вона вийде. Вже хоча б той факт, що на II - му з'їзді ВУСПП'у „Молодняк“, „Плуг“, „Нова Генерація“ та новоутворена літературна організація, заявили про своє бажання співробітничати з ВУСПП'ом на основі федерації радянських революційних письменників — цей факт є яскравим очевидним доказом правильної лінії ВУСПП'у щодо цих літорганізацій та до окремих радянських письменників. Інакше б на з'їзді ВУСПП'у представники цих організацій не виступили б з пропозицією спільної праці з нами.

Таким чином, федерацію радянських письменників України, що нею турбувався ВУСПП ще на I - му своєму з'їзді, найближчими часами буде здійснено. ВУСПП виділив уже своїх представників до організаційної комісії федерації і прикладає всіх зусиль, щоби тая федерація утворилась і працювала, виступаючи єдиним радянським фронтом проти буржуазних проявів в українській літературі.

Восени поточного року ВУСПП скликає широкий пленум ради своєї організації, що на ньому буде розібрано цілу низку тільки творчих питань. Правда, ВУСПП і раніше ні в якій мірі не фетишизував організаційних форм, але тепер, щоб поширити вплив пролетарської літератури, особливо слід всіх сил прикласти на розв'язання глибоких творчих проблем, що стоять перед пролетарськими письменниками.

Отже, як бачимо, не вважаючи на скепсис, підхікування, а іноді явно вороже ставлення до нашої організації з боку деякого, що звуть себе „справжніми письменниками“, наша організація, підтримана широкою пролетарською суспільністю, в тісному контакті з читачем, напружено працюючи над оволодінням літературними формами — й надалі міцнітиме й розвиватиметься, даючи ідеологічно цінну й високо художню продукцію, залучаючи в коло свого впливу так нові літературні кадри, що йдуть безпосередньо з лав пролетаріату, як і тих радянських письменників, що своєю творчістю наближатимуться до пролетарської літератури. Повна бадьорости, віри в свої сили і бажання активної творчої роботи, Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників вступає в реконструктивний період.

І. КУЛИК

ЗА КУЛЬТУРНІСТЬ ТА ОХАЙНІСТЬ

ЗАНДБУРГ НЕ МОЖЕ ЧЕКАТИ

Солідний київський журнал „Життя й революція“ ретельно популяризує в УСРР чужоземних і чужомовних письменників. Частенько містить він досить кваліфіковані переклади видатніших західних майстрів слова, ще частіше — рецензії та огляди; навіть цілий збірник чужоземної новели дістали передплатники цього журналу в додаток. Все це дуже похвально, коли взяти на увагу нашу слабу обізнаність з чужомовними літературами.

Та журнал цим не обмежився. Редакція „Життя й революція“ забажала ще краще прислужитись українському радянському читачеві й з 4-ої своєї книжки починає друкувати цілий бібліографічний покажчик чужомовного письменства в українських перекладах. Впорядчики покажчика Юр. Меженко та Микола Яшек стільки убгали в передмову до нього застережень та вибачень, що якимось, шкодуючи їх (упорядчиків), не наважуєшся надто гостро їх судити. Проте їхній „покажчик“ являє собою настільки винятковий зразок літературної, та й просто елементарної неписьменности, що не реагувати на нього не можна.

Впорядчики не претендують на вичерпальність покажчика, утримуються покищо від літературної аналізи перекладу, самі признаються, що „не змогли для декількох письменників встановити, до якої саме літератури вони належать“, часом „не знали транскрипції первотвору“ (хоч і намагалися все звести „до одної сучасної транскрипції“), — все це свідчить, що самі вони розуміли, що з їхнім „покажчиком“ не все вийде гаразд. Але навіть і деякі з цих застережень звучать надзвичайно наївно й не зовсім грамотно. Наприклад, отаке твердження: „... Ми вносимо ... в окремий розділ нез'ясованих літератур, куди зараховуємо

й тих авторів, що їх журнали назвали австралійськими письменниками, не зазначивши, в якій мові вони писали". До відома авторів передмови: австралійської мови, щоправда, немає, отже, оскільки говориться про австралійську літературу й письменників, то майже напевно треба вважати, що писали вони мовою англійською, бо своєї письменності австралійські тубільці не мають, як це відомо.

Це щодо передмови. А показчик вже з першого слова починається ляпсусами, що їх виправдати ані зм'якшити нездатна передмова. Наприклад, взявши за принцип не країну, лише мову („чужомовне письменство“), впорядчики починають з американської літератури. Саме питання про існування американської мови дуже спірне; не лише для англійців, що вважають її за діалект англійської, але й для самих американців. Коли впорядчики поділяли в цьому питанні опінію тих новаторів Сполучених Штатів, що обстоюють існування окремої американської мови, то треба було лише їхні твори, писані діалектами, дещо відмінними від „англійської літературної мови“, і вмістити в даній графі показчика. Тимчасом там наведено твори всіх письменників Сполучених Штатів, що з'явилися в українському перекладі. Звичайно, Едгара Аллена По чи Вашингтона Ірвінга, що писали чистою літературною англійською мовою, просто гріх зарахувати до американської літератури, коли брати за мовною, а не територіальною ознакою.

Та компетентні впорядчики, очевидно, вважають і мову письменників Англії за... діалект „американської“ мови. Бо на жаль всіх хоч елементарно письменних читачів, вони убгали до американської рубрики й таких „американців“, як Байрон, Бернс, Кіплінг, Конан - Дойл, Вальтер Скот та й всіх інших відомих їм письменників Англії, що „ні сном ні духом“ Америці чи „американській мові“ не завинили.

Безперечно, тут друкарський недогляд. (Хоч недогляд це неприпустимий, бо Байрон іде в показчику одразу після американця Шервуда Андерсена, отже, або Байрон „американець“, або Ш. Андерсен, „англієць“, або, як то кажуть у „Мікадо“ — „навпаки“). Але при чому серед американців, коли знову ж брати за мовною ознакою, М. Боюканський? Хоч і друкувалося його оповідання в „Плузі“, хоч і було це оповідання з американського життя й хоч і переклав його М. Ірчан, та перекладав... з російської мови. Бо отой самий М. Бюканський — це початківець фейлетоніст та белетрист, що перебуваючи в еміграції в Нью - Йорку, містив час од часу свої не дуже досконалі й примітні вправи в російській робітничій газеті „Новый Мир“ (Нью - Йорк), російською ж, звичайно, мовою.

Також невідомо, звідки взявся такий американський письменник — Зандбург, Карл, що твір його „Трійці“, як свідчить показчик, вміщено в перекладі В. Р. у „Новій Генерації“, ч. 1 за 1927 рік.

126 Наскільки нам відомо, цей твір належить найвизначнішому з сучасних американських поетів Карлові Сендборгові, і саме його мав на думці перекладач. Скажете, знов звичайна друкарська помилка? Ні, бо Зандбург згадується в покажчикові на стор. 195, а про Сендборга говориться окремо на стор. 197 (авторів розташовано за абеткою). Очевидно, впорядки, прочитавши в „НГ“ прізвище Сендборга англійською мовою, „упростили“ його, як говориться в передмові (стор. 194) „до одної сучасної транскрипції“ (може вона й „сучасна“, та з дійсним прізвищем поета має дуже мало спільного), а потім, зустрівши це ж прізвище українською мовою в правильнішій транскрипції, вже українській, не пізнали, що то той самий, отже вмістили його на іншому місці. Тимчасом, досить було заглянути хоч би до нашої „Антології американської поезії“, де наведено це прізвище обома мовами, — щоб уникнути неприємного непорозуміння. Кінець - кінцем, коли впорядки не знали твердо, який письменник Боюканський та не були певні чи Зандбург та Сендбург та сама особа, хай би вмістили їх в „окремий розділ нез'ясованих літератур“, що його обіцяє подати передмова (стор. 194).

Після таких „друкарських помилок“ боїшся вже вважати за справжні друкарські помилки, коли негрського Поета Клода Макея покажчик називає Маккенном, Аптона Сінклера — „Айттоном“ (хто його знає, може й це „упрощення до одної сучасної транскрипції“, хоч можна сперечатись — Уптон, Ептон чи Аптон, та ніяк не Айтон), коли „Сором тобі, Леніне“, невеличкий вірш Уітера Байнера, зазначено як „драматичний твір“ (тобто зазначено римською III, що стосується якраз драматичних творів), нарешті, коли твір Горация Травбеля „Я можу чекати“ названо в покажчику „Я не можу чекати“.

Ми вважаємо, що Юр. Меженко та Микола Яшек могли б почекати й раніш призвести до ладу свого покажчика, принаймні познайомитись з деякими всім приступними джерелами (скажемо, з підручниками західньої літератури — вони є по всіх більших книгозбірнях), раніш як здавати його до друку.

Могла б почекати й редакція „Життя й революція“ й проредагувати покажчика, так само як уважніше простежити за коректою (бо коли впорядки міняють транскрипцію оригіналу й перекладу, а крім того буде ще чимало друкарських помилок, то читач зовсім позбавлений буде змоги користатися з покажчика).

Не може чекати лише читач. Тобто він ніяк не може дочекатись, коли вже йому дадуть щось путне з бібліографії чужомовних і чужоземних літератур, якими він справді — тут мають рацію автори передмови — вельми цікавиться.

Г. ОВЧАРОВ

УВАЖНІШЕ ДО ВОРОЖИХ ВИСТУПІВ

З ПРИВОДУ ДИСКУСІЇ НАВКРУГІ „СОНЯЧНОЇ МАШИНИ“

Винниченків роман „Сонячна машина“, що зазнав такого широкого розповсюдження за короткий, порівнюючи, час (два видання з десяти тисячним тиражем українською мовою, переклад на російську мову), викликав жваве реагування з боку читача, так і з боку критики.

Немає можливості звести підсумки тій дискусії, що протікала стихійно, і встановити, як саме зрозумів і реагував по суті широкий читач на „Сонячну машину“, хоча б це було надзвичайно цікаво і дало б цінний матеріал для виявлення обличчя сучасного читача.

Та й критична література, що з'явилася в нашій пресі, може в основному вважатися за показчика того прийому, що зазнав його Винниченків виступ у радянському суспільстві.

Винниченків роман не є звичайним літературним явищем, до якого слід підходити з звичайними оцінками та мірлами. З одного боку, властива романові тенденція, а з другого — сама постать автора, що проложив свій слід в розвитку політичного життя України, роблять його поза всім видатним явищем політично-ідеологічного порядку. Тому й виявлення того, як прийняла і зрозуміла його наша критика, має значіння глибше, ніж простий підсумок висловлених думок і оцінок.

Мусимо констатувати велику різноманітність і навіть розбіжність думок, що виявилися в критичних відгуках на „Сонячну машину“ і навіть серед марксистської критики. Різноманітність і розбіжність проявилася як в кваліфікації суті і значіння роману, так і в установленні лінії відношення до нього. Йшла також суперечка, яке місце посідає роман в художній еволюції Винниченка.

По характеру свого принципіального відношення й оцінки роману, виявилось в основному три найяскравіші напрямки в критичній літературі: кваліфікація його як твору, ідеологічно нам чужого і ворожого, одверта чи прихована солідарність з думками роману і захист його позицій і, нарешті, примиренство до нього, виявлене у м'якшій чи гострішій формі. Треба сказати, що така класифікація думок і поглядів має лише умовне і відносне значіння і може служити лише показником основних напрямків. Подібуються перш за все досить значні варіації щодо категоричності й чіткості висловів в кожній з основних позицій. Схожі іноді зовнішньо позиції насправді різняться за своїми вихідними посилками і мотивацією і по суті ці позиції є цілком про-

128 тилежні (наприклад, негативне відношення до роману Демченка і Зєрова). Окремі елементи і складові частини роману по різному оцінюються й розуміються у представників схожих принципіально позицій. Іноді подибується досить складне і оригінальне переплітання думок, особливо щодо деталей роману.

Розбіжність думок і різноманітність оцінок мають звичайно глибокий ґрунт перш за все в соціально-ідеологічній приналежності та позиціях авторів, що висловлюються. Ця сторона мусить бути в достатній мірі оціненою та обрахованою.

Та ця принципіально правильна засада, однак, не мусить розумітися механічно. Інакше можна дійти до значної плутанини у встановленні „соціологічного еквіваленту“ позицій окремих товаришів. Причиною відмінності основних установок деяких авторів є часто або поверховість аналізу, або також поверхове розуміння загального значіння і суті роману.

Виходячи в цій статті з основних засад щодо розуміння й оцінки „Сонячної машини“, які висловлені нами раніш в своїй статті „Винниченкова „Сонячна машина“ *) — ми гадаємо, що коли взагалі в критичній діяльності нечіткість позиції і легковажність критика є явищем шкідливим і небезпечним, то по відношенню до „Сонячної машини“ Винниченка це подвоюється і потроюється.

Коло проблем, зачеплених романом, досить велике, то й критика в процесі обговорення виставила таку велику кількість проблем, на які вона намагалася дати відповідь.

З найбільшою гостротою постало питання про принципіальне літературне і соціально-ідеологічне значіння роману і приемливість його для нас. Стало питання — в якому відношенні до нашої дійсності, ідеології і будівничої роботи знаходиться роман своєю загальною установкою і ідеологічно-художньою спрямованістю. Оскільки тут викреслилися цілком протилежні тенденції, то й дискусія набрала гострого загального характеру. Про гостроту дискусії ось як красномовно свідчить М. Зєров:

„Суперечки про літературну якість „Сонячної машини“ один раз загострилася до того, що стало навіть не зовсім зручно признаватися у своїм позитивнім ставленні до роману: це значило дістати досить гірку пілюлю і то без звичайної позолоти — „Дружній шарж“. А одному із прихильників Винниченкового твору довелося розпочати свою на дискусії 25-го березня промову „захисними“ словами: „Я виступаю од імени міщанства, якого лає Ім'я рек“, і вже потім доводить свій погляд на роман“ („Життя й Революція“, VI, 1928 р., ст. 115).

* Журнал „Молодняк“ № 4, 1928 р., Овчаров Г. — Винниченкова „Сонячна машина“, стор. 81 — 113.

Дружній шарж
Дан Сотника

ТОВ. І. Ю. КУЛИК — АВТОР „ЧОР-
НОЇ ЕПОПЕЇ“ І ДЕКЛЮРАЦІЇ ПРО
БЛЬОК ІЗ „НОВОЮ ГЕНЕРАЦІЄЮ“

Дружній шарж
Дан сотника

ТОВ. БОРИС КОВАЛЕНКО — РЕДАКТОР
„ЛІТГАЗЕТИ“, ПІДЧАС ВИСТУПУ МИХАЙЛЯ
СЕМЕНКА ЗВОРУШЕНИЙ ВІД ПРОПОЗИЦІЇ
Б Л Ь О К У

Та раніше, ніж відповісти на більш широкі питання про значіння роману, критика мусіла кваліфікувати його, як літературне явище і разом відповісти на питання, чим викликано такий широкий інтерес до роману в читачьких масах і така жвава дискусія навкруги його.

З боку оцінки художніх властивостей „Сонячна машина“ зустрі- нута в основному досить стримано. Категоричних висловів за високу художню якість його маємо досить мало. З суто формальної сторони найбільше докладно аналізують роман М. Зеров та О. Білецький. З боку цінування роману чисто зовнішнього, як нового своєрідного явища в українській літературі, О. Білецький захоплюється ним:

„Самий той факт, що з'явився великий роман (загалом щось понад 800 сторінок у трьох томах), написаний відомим письменником з великим літературним досвідом — хіба не є він вже подією в нашій сучасній літературі.

Інтерес до новинки ще зростає по тому, як на обкладинці ми прочитали: „Утопічний роман“. Перший український утопічний роман. Перший за весь час існування нашої літератури. („Критика“, № 2, стор. 31).

Взагалі про роман О. Білецький висловлюється позитивно (стор. 42).

О. Білецький вважає, що Винниченко в цілому впорався зі своїм художнім матеріалом, не вважаючи на „певну ідеологічну плутаність авторову, а часом його наївність у поставленні та розв'язанні соціальних проблем“ (стор. 43).

Аналіза й оцінка „Сонячної машини“ О. Білецьким не може бути визнана нами за вичерпуючу і позбавлену протиріч. Варт уже вказати тільки те, що спочатку автор захоплюється романом, як утопічним — „перший український утопічний роман“ (стор. 31), — не переконавшись в тому, чи є він такий насправді. Потім він значну частину статті присвячує саме тому, щоб розвіяти своє захоплення, висловлене в перших рядках, бо виявляється, що „Сонячна машина“ не є утопічним романом.

„Утопічним“ у властивому розумінні слова є один момент — сама „Сонячна машина“ вже свідчить О. Білецький на стор. 36. Необгрунтованим і по суті протирічливим видається це твердження, що ізолює художню вправність і витриманість роману від ідеологічної витриманості та соціальної цінності його проблем.

Невірність такого підходу стає наочною тим більше, що, як це визнано майже всіма, саме в ідеологічній стороні роману його найбільша актуальність.

З більшою послідовністю в оцінці „Сонячної машини“ як літературного явища виступає В. Василенко (Вас. Василенко про „Сонячну Машину“ В. Винниченка). Він цінує високо його значіння з боку чисто художнього, так і з боку соціального:

„Соціальне значіння цього роману з широкого погляду класової боротьби та нашого соціалістичного будівництва через вищенаведене не можна заперечувати“ (стор. 115).

„І з боку, так би мовити, суто художнього, літературно-технічного і стилістичного, В. Винниченко своїм романом вніс чимало нових і свіжих елементів у нашу українську літературу, ще досить на ці елементи бідну“ (стор. 118).

Нам ще доведеться повернутися до встановлення правдивості такої оцінки, особливо щодо соціального значіння.

М. Зеров („Життя й Революція“, 1928 р., № 6, М. Зеров „Сонячна машина“) підходить до роману з цілком протилежною оцінкою, ставлячи своїм завданням не стільки вказання позитивних сторін його, скільки викриття його слабості і недоліки. Його оцінка роману в основному негативна:

„Взагалі літературна сторона роману залишає невизначене вражіння: так, ніби „Сонячна машина“ була задумана спочатку як кіно-сценарій,— потім, з якихось причин, автор став переробляти його на повість, але до кінця цієї справи не довів і застиг на середній компромісовій лінії“ (стор. 123).

М. Зеров з формального боку зовсім розвінчує Винниченка в „Сонячній машині“. Нічого нового, порівнюючи з тим, що мав Винниченко раніш, автор в „Сонячній машині“ не знаходить:

„І так, не тільки в мові, загалом нового в „Сонячній машині“ менше, ніж то видається відразу. Читаєш перші розділи роману і дивом дивиєшся...“ „Повісті починає загрожувати деяка одноманітність“ (стор. §128), „деяка спрощеність думки“ (стор. 129).

Тов. Демченко*, як можна помітити, досить стримано становиться до того, щоб надавати будь-яке велике літературне значіння романові. Це видно з його зауваження:

„Це я процитував (сцену Макса з Сузаною у Сузани.— Г. О.), щоб читач побачив стиль цього твору, якому дехто, надає значіння цілого літературного явища першорядної ваги“.

Цілком розвінчує значіння роману т. Савченко**: з усіх боків — з боку ідеологічного і з боку художнього і в характеристиці його автор аж надто гострий:

* „Комуніст“, 22/XI 1927 р.

** „Пролетарська Правда“, 5/II 1928 р.

„Бульварщина, часом дуже поганого присмаку, просякає в найтоншу клітину художньої матерії.

Новий роман Винниченка не ставить жадної проблеми. Ідейно він мізерний. І безумовно він свідчить за велике здрібнення й виснаження Винниченка, як художника... Хороше й смачне „читво“ для міщанина“.

Такий гострий негативний підхід і заперечення за романом будь-якого значіння, як літературного факту, не можна визнати за правдиве. Ближчий до істини т. Коряк*, який каже:

„як би там не гудили формалісти Винниченка, але ж він таки пішов уперед од наших навіть попутників, хоча це і йде від старої літератури“.

Звичайно, художня цінність роману пошкоджена невправністю і чужістю для нас його ідеологічної сторони. Але все ж з формально-художнього боку Винниченко багато досяг в своєму романі. З погляду деяких критиків, саме ідеологічна загостреність цілковито протирічить кудожності — це закидається деким і Винниченкові. Ми гадаємо, що такі закиди є безпідставними і питання стоїть якраз навпаки; висока художність дуже часто передбачає високу ідейність твору і іноді навіть через неї виграє. Гадаємо, що не помилимося, коли скажемо, що до сього часу ми не маємо цілком об'єктивної і певної оцінки Винниченка, як митця, стилістичних якостей його творчості. Ідеологічна сторона завжди гостро вип'ячена у Винниченка, збуджувала реакцію критики, а скільки ця реакція завжди була негативна, то від цього вироблялася уже певна упередженість до оцінки формально-художніх властивостей творчості. Підхід був такий, щоб тут ще більше ущемити Винниченка, щоб цим ствердити своє загальне невдоволення ним, ще раз покепкувати з нього. Про Винниченка здебільшого говорили й говорять в процесі полеміки і тоном полеміки. В міру полемічних потреб згадується про його мистецькі властивості. Майже ніхто не зважився досі в спокійнішій обстановці зайнятися цією справою і глибше вивчити Винниченка. Не зазнала цього і „Сонячна машина“, хоча, на нашу думку, і варта цього. Нарешті це варто поставити, хоча б задля того, щоб остаточно з'ясувати — в чому секрет такого досить великого інтересу читача до Винниченка.

* * *

Дальше питання, що постало перед критиком, було питання про те, що заховано в романі з боку його змісту, що є основою роману. Тут знову висловлено чимало припущень і тез. На це питання ми звертаємо тим більшу увагу, що виявлення його допомагає встановити правдивість чи неправдивість тої чи іншої принципіальної позиції щодо роману.

** „Культуробітник“, № 11, 1928 р.

Більшість відкинула визнання, що роман написаний в утопійно-авантурницькому жанрі, так саме, як і відношення до нього, як до легкого „читва“, розрахованого на гостроту, а не глибокий ефект. Зрештою для більшості ясно, що утопійний і авантурницький жанр, що іноді подибується, далеко не складає обличчя роману. Не будемо зупинятися на тому, наскільки більше чи менше визнається за романом елементів од фантастики, авантурности та утопійности. Слід вказати лише на те, що по суті неправдиво брати цю, так би мовити, технологічну сторону роману і надавати їй якогось окремого самостійного і навіть домінуючого значіння. Так робить А. Річицький * цим відхиляючись від необхідности докладніше зупинитися на соціально-ідеологічній аналізі роману: „Отже, з погляду соціальної перспективи, „Сонячна машина“ порожня. Зате вона повна майстерства авантурно-детективного дійства“ (стор. 78). Та й, з другого боку, не майстерство авантурно-детективного дійства характеризує „Сонячну машину“ з художнього боку і є його віссю.

Гадаємо, що з цього погляду нам вдалося дати правдиве визначення роману раніш ** і тому дозволимо собі на нього посылитися:

„Справа в тому, що по суті „Сонячна машина“ також мало являється утопічним романом, як і авантурницьким. Винниченкові потрібна була лише форма утопічного роману, просто як канва для викладу свого світогляду (стор. 90).

Викладання певного світогляду є той стрижеиь, на якому збудовано роман і на який слід звертати увагу критиці, щоб належним чином його визначити й спростувати.

Всупереч тим, що надають авантурницькій побудові роману якогось значіння — ми вже указували, що „це, розуміється, буде невірним уже тому, що „Сонячна машина“ не є авантурницький роман, в якому автор використовує всі необхідні засоби: перекирування, перебільшення, щоб найбільше підкреслити особливо ефектні елементи, щоб більше ошелешити свого читача. Так підійти до Винниченкової „Сонячної машини“ це значить нічого в ній не зрозуміти * (там же, стор. 88).

Неправдиво розуміє „Сонячну машину“ І. Лакиза **, розглядаючи її як соціально-фантастичний роман. Безперечно, елементи соціальної фантастики, і з досить великою їх питомою вагою, ми не збираємося заперечувати в романі. Але справа в тому, що І. Лакиза розглядає „Сонячну машину“ лише як жанровий твір. Вказавши на те, що при-вело Винниченка до написання роману в соціально-фантастичному

* А. Річицький. Винниченко в літературі й політиці. ДВУ. 1928 р., ст. 80.

** „Молодняк“ № 4, 1928 р.

*** І. Лакиза „Про новий роман Володимира Винниченка“ „Сонячна машина“ збірнику „Письменник і критик“, в - во „Маса“.

жанрі, т. Лакиза гадає свою ролю вичерпаную, а справу з'ясованую. Коли так глянути, то виходить, що „Сонячна машина“ з'явилася лише як вияв чисто письменницької мистецької формальної еволюції Винниченка, ідеологічним же тлом стало загальне захоплення сучасної західно-європейської літератури соціально-фантастичним жанром, „що відбиває розгубленість певних верств суспільства на Заході й їх ідеологічну безґрунтовність“ (ст. 50). Зрозуміло, що до цього Винниченко міг удатися, лише сам перебуваючи в такому стані.

Коли розвивати думку т. Лакизи, то можна гадати, що до написання „Сонячної машини“ Винниченко прийшов, тікаючи від дійсності, складаючи перед нею свою зброю, здаючи позиції і зрікаючись боротьби. З концепції І. Лакизи виходить розуміння „Сонячної машини“ як ідеологічної віддушини для письменника, що, тікаючи від реальної політики, намагається знайти відпочинок і задоволення в соціально-фантастичній марині. Ходом своїх міркувань І. Лакиза закидає Винниченкові зречення політичної активності, певний песимізм. Бо він дорівнює жанр „Сонячної машини“ до соціальної фантастики сучасного Заходу. А останній він характеризує такими словами:

„Та сучасний фантастичний роман не міг узяти від утопії головного: цього активного її впливу на світогляд людей, на їхні розуміння, що справді можливі їм кращі суспільні відносини в суспільстві. Історично зумовлена переоцінка утопій привела до того, що почалося підкреслювання фантастичних елементів, — на місце втраченого соціального і соціологічного значіння утопії прийшла фантазія для фантазії, що цікава як забавка, приховуючи за фантастику те, чому не ймуть віри і від чого одвертаються“ (стор. 48).

Гадаємо, що це в жадній мірі не пасує до сучасного Винниченка, що виступає в „Сонячній машині“.

Суб'єктивно Винниченко ще не здався — він борсається і бореться з неминучістю і то з тим більшим завзяттям, чим ця неминучість стає більш наочною.

Агонізуючи в такому нерівному змаганні, Винниченко й міг дати „Сонячну машину“. „Сонячна машина“ є виявом не пасивного зрікання боротьби, а піднесення активності агонізуючого політика і політикана. Тому вона й має гостре вістря і підкреслену тенденцію.

Тов. Демченко цілком справедливо розглядає „Сонячну машину“, як твір тенденційний з прихованою, нам по суті ворожою (про це далі) тенденцією:

„Твори Винниченка взагалі тенденційні, а „Сонячна машина“ особливо. Тому й потрібно зупинитися на її тенденції“ *.

* Демченко. Цитована стаття в „Комуністі“ 1927 р., 22/XI.

Виходячи з цих міркувань, слід визнати, що соціально-фантастичне в романі є для нього по суті випадковим, розуміючи випадковість не як безпричинність, а як зовнішньо необхідне, а тому другорядне; а т. Лакиза залишився на достатній віддалі від правдивого розуміння „Сонячної машини“ та її тенденції і посів неправдиву критичну позицію щодо нього.

Неправдиво нарешті розуміє О. Білецький і основу роману.

„...головне для нас у всьому цьому, що основою роману і особливо основою соціальної його частини є для автора, як і слід було ждати, записи його „мнеми“ (бібліо-психологічний термін) вражіння від пережитого ним особисто і лише задратованими вкривалами соціально-утопічного та любовно-психологічного роману“ (стор. 41).

Взагалі в художній творчості пережите й передумане відіграє велику роль. Можливо навіть, що у Винниченка в романі це позначалося в більшій, ніж звичайно, мірі, але вбачати основу роману саме в цьому було б невірно й не допомогло б зрозуміти як слід „Сонячну машину“.

І не вірно принципово та й по суті ні до чого зводити весь зміст роману до вражінь особисто пережитого. Бо навіть коли Винниченко вступає з вражіннями особисто пережитого, то, поперше, доля особистості тут надзвичайно мала, бо Винниченко порушує в романі явища соціальні, чи то в галузі соціологічній чи ідеологічній, а відтак переживав він їх не сам, не особисто, а як представник певної соціальної групи і саме так, як ця соціальна група їх переживала. Отже момент особистості має тут значіння досить умовне і обмежене.

А відтак і основним в романі слід вважати і вишукувати не те, що автор записує із пережитого, а те, як переломлюється в його концепції соціальні процеси та їхні закономірності, події та перспективи громадсько-політичного життя нашої епохи. А коли так, то нам важлива є не лише психологія автора, що відбивається в творі, а головніше — його ідеологія. Від цього ми йдемо до того, що в романі важливе не лише те, як відчуває письменник ту дійсність, що передає, а й те, і переважно те, як він її переломлює. Бо в цьому переломленні лежить цілеспрямованість, активне схилення на бік якоїсь певної конкретної сучасної дійсності (а недавно пережитої), або, навпаки, активне протиставлення цій дійсності, а це вже є процес і явище психологічне. Ідеологічне ж переломлення дійсності ширше й глибше від психологічного запису і приймає в себе психологічне лише як момент. Отже виставлення психологічного за „головне для нас“ — це є звужений підхід до літературної аналізи, а тому принципово-невірний і звужує значіння роману. Так звужив його О. Білецький.

Методологічно такий підхід невірний, тому що він ставить своїм головним завданням знайти саме те, що лягло в основу запису по-слідовно, крок за кроком, викриваючи, що мало лягти в основу кожної окремої частини твору. Це може бути дуже корисним для виявлення процесу творення роману і кидати світло на його генезу, але не дасть розуміння його в цілому, як літературний твір. Можна розщепити роман на складові частини і винайти, звідки пішла і що могла б від-бивати кожна, але це б не вийшло далі за межі простого емпіричного дослідження. Закопавшись у такому грубо-емпіричному дослідженні фактів, покладених в основу твору, ми стали б перед загрозою по-збавитися змоги розуміти його значіння в цілому, як явище син-тетичне. Найголовніше — „душа“ твору — вискочила б із наших рук. Бо легко розрізати на окремі частини, але часто буває неможливо звести їх до купи там, де маємо справу з чимсь органічно цілим. А таким є літературний твір і особливо такий, як „Сонячна машина“.

Жертвою такої односторонньої методологічної установки чистого емпі-ризму, простого описання явища став В. Василенко, що пішов тут шляхами О. Білецького. Але, коли О. Білецький лише поставив пи-тання, а розвивати його далі став В. Василенко, то й нашкодив цей хибний принцип більше йому. Це й призвело до того, що В. Василенко не зрозумів як слід значіння нового Винниченкового роману, як літера-турного явища, але явища специфічного.

О. Білецький поставив питання, що „Сонячна машина“ в своїй соціальної частині „учуднення“ якоїсь дійсності, не розвиваючи питання, він кидає гадку про „учуднення“ в романі доби військового комунізму і т. д. Вас. Василенко продовжує і значно поширює його тези, на-магаючись бачити в „Сонячній машині“ мало не весь шлях револю-ційного розвитку нашої країни, починаючи з перших кроків револю-ційного руху і кінчаючи добою соціалістичного будівництва і далі за нею. Василенко гадає, що „Сонячна машина“ учуднює все це, цебто перетворює в романі за допомогою художніх засобів. Ми ще по-вернемося до справжності і об'єктивного значіння такого розуміння роману.

Головною початковою тезою, що її виставляє і захищає В. Василенко, є те, що „просто“ (!? Г. О.), „як написано“ зрозуміти цього (роману Г. О.) не можна. Тим більше, що й сам автор роману В. Винниченко в „Лісті дрібного буржуа“ виразно каже про „реалістичний С им-волізм“ (?) (Курсив авторів. Г. О.)*. А виходячи з того, що просто зрозуміти роман не можна, Василенко намагається показати, як саме треба розуміти його „не просто“.

Показати як слід „не просто“ розуміти „Сонячну машину“ має за Василенком критика і задля цього має бути використано спосіб де-шифрації.

* В. Василенко „Про „Сонячну машину“ Винниченка“, стор. 22:

Дешифрація штука дуже тонка, вона легко піддається сваволі критика і тоді повертається в протилежне, бо, збившись, сам критик приймає гадане за дійсність і збиває читача з правдивої позиції, а це вже гірше. Такий випадок трапився і з Василенком, при чому „дешифрація“ так обернулася проти нього, що примусила виступити, хоч несміливо й непослідовно, захисником поглядів „Сонячної машини“. Це й спричинилось до того, що голос В. Василенка пролунав в критичі досить самотньо.

За жанровими ознаками Василенко односить „Сонячну машину“ до романтизму. Це необхідно було Василенкові, щоб довести, що хоча нічого схожого з революційною діяльністю Радянського Союзу ані на крихту немає в „Сонячній машині“, її треба визнавати „учудненням“ — символом якраз саме цього Радянського Союзу, бо роман і мусить дати „абстрактну схему“ нашої дійсності. А що це здається неймовірним — так для цього Василенко називає твір написаним в стилі романтизму.

Василенко намагається далі видати „Сонячну машину“ не як комплекс речей, явищ і процесів, відображених (хай) символічно, а як комплекс сутностей абстрактних схем, ідей (не ідеалів), і то поданих за принципом несхожості.

Така постановка, звичайно, вигідна тим, що вона дає можливість в кожному типі, кожній сюжетній ситуації чи елементі роману вбачати якусь абстрактну схему чи подію і то яку забажається критиків (бо ж принцип несхожості). Це, звичайно, ставить критика в вигідні умови, бо він може таким чином обґрунтувати яку завгодно виставлену концепцію щодо роману. На такому ґрунті власне й побудував свою „дешифрацію“ „Сонячної машини“ Василенко. Але науковість такої методи — то уже річ інша.

Гадаємо, що немає потреби наводити багато доказів, щоб довести тому, хто читав „Сонячну машину“, що вона жадного відношення до романтичного стилю не має. Це зрештою стверджує сам Винниченко, що називає стиль роману „реалістичним символізмом“. До того ж реалістичний стиль, якому Василенко протиставляє стиль „Сонячної машини“, зовсім не вимагає того, щоб у романі ми знаходили фотографічні риси якоїсь конкретної дійсності. Реалістичним залишається і той твір, в якому письменник подасть дійсність зовсім реально не існуючу, але яка з точки зору світогляду даного письменника реально може існувати, так би мовити, гадана реальність. І в цьому випадкові критика повинна заперечувати не реалізм твору, а правдивість і реалістичність світогляду, з якого виходив письменник.

Символізму, як такого, і „учуднення“, такого, як розуміє собі Василенко, дуже мало в „Сонячній машині“, і це не становить її жанрового обличчя. Символічною є „Сонячна машина“ — траворубка, яку можна визнати за втілення принципу — „хто не робить — той не їсть“

хоч і досить примитивне та спрощене. Окремі елементи символіки, так саме, як і елементи фантастики, вживані як допоміжні й другорядні, як техніко-літературний засіб, що не визначають літературного обличчя твору і не дають підстави їх класти в основу визначення змісту роману та його ідеологічної суті.

Гострота розходження полягає не стільки в тому, яку назву слід було виставити на обкладинці роману: чи реалістичний, чи романтичний, чи ще якийсь. Докладніша формальна аналіза могла б з вичерпністю з'ясувати це питання і відкинути всі сумніви щодо реалістичності „Сонячної машини“.

Розходження набирає своєї гостроти, коли це служить аргументації для встановлення того, в якому відношенні до нашої дійсності стоїть роман.

О. Білецький гадає, що „Сонячна машина“ є своєрідним „учудненням“, втіленням принципів нашого соціалістичного будівництва і шляху історичного розвитку СРСР. Спроба дати таке „учуднення“ розглядається як вияв з боку Винниченка певного тягнення до наближення й прийняття пролетарської революції. Правда, це ніби проявляється покищо у Винниченка митця:

„І якщо в подіях і думках, породжених пролетарською революцією, автор, як мислитель, ще блукає, то як мистець він усією своєю емоціональною природою тягнеться до цієї революції. Незрозуміла для нього, вона внутрішньо його подолала. Це робить появу цього роману фактом знаменитим ще з нової сторони“ („Критика“, № 2, 1928, ст. 43).

Василенко далі поширює цю думку до того, що ніби в „Сонячній машині“ проходять перед нашими очима персоніфікована в окремих постатях і діях соціальна історія російського та українського революційного руху та етапи революційного світогляду. „Сонячна машина“ таким чином виступає, як своєрідний і ідеографічний та історіософський роман.

Принцеса Еліза за цією схемою має

Дати образ цих кращих, мовляв, „ідеальних“ елементів аристократичної інтелігенції, що на думку автора завоюється й використовується в процесі перемоги нового суспільства.

Далі. Сім'я графа Еленберга, що є образом, джерелом процесу диференціації феодално-дворянської верстви, а з другого боку, одночасно є образом „патріархальної сім'ї“ (стор. 32). Трудя, з свого боку, яскравий образ, ну, скажім, „історичної“ нігілістки, „кающейся дворянки“ (стор. 34).

„так само образ живучого то деструктивного, то творчого неспокійного „начала“ якоїсь жінки, нової з усіх поглядів... Чи не відтворював Винниченко в образі Труди еволюцію кращих елементів із збіднілого дворянства, інтелігенції, що, пройшовши через кілька етапів, з захопленням береться до заведення нового порядку речей“ (стор. 35).

Це ще не все — можна було б навести чимало прикладів дешифрації однієї лише Труди. А крім того, ще Макс і Рудольф Штор. Постать Труди стала тут якимсь невичерпаним джерелом для дешифрації і носієм не малої кількості досить великих і різних по значінню принципів. Чи не забагато стільки звалювати на одні плечі?!

Сонячна машина (без лапок) це „образ - символ наукового комунізму“ (!? Г. О.) в його економічній суті (!?? Г. О.), своєрідно автором відчутий і відтворений (?) (курсів авторів. Г. О.), ст. 55).

Кінцевий висновок „дешифрації“ такий :

„Автор на тьмяно абрисному тлі сучасної фактично Німеччини, або краще — відповідних сучасних німецьких декораціях, влаштував оригінальну своєрідну виставу, що своєю дією досягає з невизначеним, правда, минулого аж до наших днів з центральними дієвими особами — революційною інтелігенцією, що оформлювала рух до соціалізму“ (стор. 60).

„Сонячна машина“ в цілому — це „романтичний кіно - фільм на тему „інтелігенція й соціалізм“ - (стор. 61).

А провідна тема є, як уже певно догадався читач, не так сама клясова боротьба, як процес устремління і оформлювання революційною інтелігенцією змагань за соціалізм і процес скупчення і формування „пула нового суспільства“ інтелігенції (ст. 63).

Коли виходити з такого „дешифрування“ Василенком основної теми і змісту роману „Сонячна машина“, то слід визначити, що Винниченко не зумів підібрати для роману найбільш йому підходящу назву. Коли б за порадою Винниченко звернувся до Василенка, то той, очевидно, порадив би назвати його приблизно так: „Історія еволюції змагань революційної інтелігенції за соціалізм, в художній формі виложена“. Головною метою рекомендував би цю книжку, як наочно - учбове приладдя для вивчення історії громадської думки та еволюції інтелігенції і на цьому закінчилась би справа „Сонячної машини“ і було б уникнуто тої гарячкової дискусії, що знялася була навкруги „Сонячної машини“.

Василенко, як критик, по відношенню до „Сонячної машини“ зрозумів своє завдання так. Перевірити факти, звірити з документами внести необхідні поправки, де цього вимагають чи фактичні помилки, чи ідеологічні збочення від концепції, що в основному має чимале „об'єктивно-революційне“ значіння (стор. 116). Помилки і збочень, правда, Василенко не заперечує, але не надає їм істотного значіння, та й чи в окремих помилках річ, коли сама основна позиція авторова по суті хибна. Отже підходимо до найголовнішого питання. Як відноситься „Сонячна машина“ до нашої дійсності та її проблем. Звідци вже, як рефлекс, мусить з'ясуватися і питання про наше ставлення до неї. В. Василенко домагається поставити справу так: Винниченко в час писання „Сонячної машини“ знаходився на такому ступені власної еволюції і об'єктивно в такому оточенні, що відштовхувався від капіталістичного Заходу і тягнувся на бік визнання нашого соціалістичного будівництва. Нам доведеться, хоч це й займе час, дати місце авторові цих думок:

„Є інше. Винниченко, суб'єктивно висловлюючись потрібним тут загальником, є „друг трудящих“, соціаліст. Він також любить (суб'єктивно знов таки) „Сонячну Україну“ — інтереси трудящих і національний момент розв'язані добре в радянській Україні, принаймні краще (припускаємо таке вражіння-почуття у Винниченка на підставі його позиції), ніж імперіялісти це можуть зробити. Для художника Винниченка, для симпатії його і цього досить (але цього не досить для політика чи, хай пробачене буде гостре слово, політикана Винниченка). До того ж роман писано в роки, коли в Європі ще вибухали революційні повстання і блискавки від соціальних бур ще розпанахували надвое капіталістичний світ, коли не було ще „стабілізації“ і дрібна навіть буржуазія була в „лівій лихоманці“ (особливо це характерне для Німеччини), коли в європейській літературі при напруженому становищі знаходило свій відгук. Коли ніяке рожеве скло опортунізму не могло приховати разючих протилежностей, протиріч і гнилизни капіталістичного світу — з одного боку — і ніяка брехня не могла затушувати соціалістичних республік, їхніх змагань за нове — з другого. На всі ці моменти мусів реагувати Винниченко-письменник, увесь цей комплекс соціальних вражінь мусів він відтворити, особливо, коли він (як то кажуть) бив на широкий ефект свого твору“ (стор. 17 — 18).

Кого хоче переконати цим В. Василенко і навіщо він збиває з пантелику самого себе?

140 Для кого ж може служити аргументом те, що „Винниченко суб'єктивно... є „друг трудящих“, соціаліст“? Та хіба ж мало їх, цих соціалістів, „друзів трудящих“, що на перехрестях розпинаються за пролетаріат, проливають сльози за його долю і коли несвідомо, то у всякому разі об'єктивно є зліші вороги і шкідники трудящих. Для чого Василенко вдається в сантименти і гадання на душах? З якого це часу для марксиста, хоч хай і в оцінці художника, за вихідне стала суб'єктивна настроєність, а не об'єктивні діла?

На якій підставі, з яких „позицій“ В. Василенко визнає, що Винниченко визнає за краще наше розв'язання національного питання і захист інтересів трудящих? Коли, як свідчить автор, Винниченко любить „Сонячну Україну“, то чому ж він не вживає конкретних кроків, щоб не бути поза її межами?

Та хай би було так, як гадає Василенко, але чи досить цього, щоб сказати, що з точки зору критика - марксиста для художника цього досить, щоб дати твір ідеологічно нам близький. Поперше ж — цього немає, бо навіть ці безвиразні, чисто пацифістичні симпатії до нас Василенко стверджує, маючи за критерія припущення такого вражіння, почуття у Винниченка на підставі цих позицій, яких Василенко не вказав та й вказати не може.

А друге — відколи це для марксиста - критика стало за правило так глибоко протиставляти художника політикові і визнавати одну й ту ж особу в один час як художника — за друга, як політика — за ворога? Це протиріччя зовсім не діалектичного порядку. Ми ще могли б припустити, щоб Винниченко - письменник заставив замовкнути Винниченка - політика, але щоб еволюція пішла таким чином, що вже 1922 — 24 року автор „Соняшної машини“ наш друг, а 1926 року автор „Повороту на Україну“ залишався принципово таким ворогом, як і був, то це неможливо і ні до чого тут механічно притягати за волосся революційну хвилю і ситуацію на Заході. Василенко ж бере цю тезу і як вихідну на сторінці 17, і як висновок прямо заявляючи на стор. 113, що в романі „Сонячна машина“ Винниченко - художник випередив на багато пізніший виступ змінівіхівського гатунку Винниченка - політика.

Методологічно вірнішою, хоча, однак, мало відповідаючою дійсності, є концепція т. Коряка. „Можна сказати, що справа якраз навпаки (проти Білецького, який гадає, що Винниченко, як мистець, усією своєю емоціональною природою тягнеться до цієї революції“ — цитована стаття, стор. 43. Г. О.): свідомо автор тягнеться до революції, але психологічно він їй чужий і не відчуває нашої дійсності“ *.

Можна скоріше припустити, що ідеологічно свідомістю автор може перегнати свої емоціональні відчуття, але дуже важко, як це робить Василенко, навпаки. Бо психологічна настроєність, емоціональне сприй-

* „Культробітник“, цитована стаття, ст. 14.

мання митця консервативніші в розумінні меншої рухливості, ніж процеси розумові, ідеологічні та політичні переконання.

Соціологічний еквівалент „Сонячної машини“ В. Василенка дає такий :

„Отже, ще раз, „Сонячна машина“ в соціологічному розумінні є художній вияв — чи вираз настроїв і устремлінь того революційно-настрое-ного прошарку дрібної буржуазії, яка на-магається йти за пролетаріатом, а ще кон-кретніше — тієї інтелігенції, що її неминуча дійсність примушує во ім'я власних інтересів свого соціального прошарку йти служити і працювати для про-летаріату і що через пролетарську, хоча б і як мазу, як юрбу, хоче знайти вихід до осоружного для неї та її соціальної рідні становища.

Такий загальний соціологічний змісл чи, як кажуть, „соціологічний еквівалент“ „Сонячної машини“.

І соціальне значіння цього роману з ши-рокого погляду класової боротьби та на-шого соціалістичного будівництва через вищенаведене неможна заперечувати (стор. 114 — 115).

„А читабельність роману збільшує його соціальне значіння“.

У капіталістичних країнах сила „емоціонального зара-ження“ цього роману матиме, треба сказати, чимале об'єктивно - революційне значіння, особливо ж коли зга-дати його яскраві деструкційно - революційні сторони (Критика капіталізму, соціал - опортунізму, релігії, бур-жуазної етики, моралі й таке інше). Роман ворухитиме психіку маси читачів в революційно - соціалістичному напрямі. Не дарма німецькі видавництва відмовилися ви-пустити цю „комуністичну пропаганду“.

В умовах радянських ті ж таки деструктивні сторони роману для всіх наших читачів матимуть те ж не аби-яке значіння; крім того, своїми „заразливими“ вістрями роман ворухитиме в об'єктивно корисному для пролета-ріату напрямі психіку попутницької чи просто хистської або обивательської інтелігенції. Для цих категорій читачів роман „Сонячна машина“ буде додатковий психологічно - естетичний аргумент, як додаток до інших більш „дзвін-ких“, що штовхають їх „категорії читачів“ виразніш та виразніш проймаються панівними у нас соціалістичним завданнями пролетаріату.

І пролетаріят, пролетарські читачі... Сам факт появи „Сонячної машини“ психологічно „утверджується“ пролетаріят в його перемозі та дальшому прямуванні до соціалізму, як би криво й не „учуднював“ дійсність автор“ (115 — 117).

Ми стримуємо свої і читачеві, які знають „Сонячну машину“, протест і здивовані вигуки — „Як... Звідки це взяв Василенко? „Що за нісенітниця“, знаючи, що це не є аргументом в полеміці, а раніш, ніж перейти до критичного розгляду цих положень, дамо слово тим, що виступили з меншою захопленістю „Сонячною машиною“, а тому й дали правдиве її розуміння. Тут лише занотуємо собі, що у всіх виступах, диспутах автор вищенаведеної оцінки тримався трохи іншої точки зору, виступаючи проти думок т. Річицького. Для нього „Сонячна машина“ була твором об'єктивно-революційним, без жадних застережень.

Отже формулюємо тези Василенка, що він виставляє тут, до інших повернемось потім.

І. Василенко: „Сонячна машина“ є художній вираз настроїв революційної дрібної буржуазії, що йде за пролетаріатом.

Демченко: „Картина суспільства, що її подає Винниченко у своєму романі, образлива для пролетаріату*. Це карикатура на пролетаріат“.

Річицький: „Протиставивши себе пролетаріатові, вона (дрібна буржуазія у Винниченка. Г. О.) безсила проти концентрованого об'єднаного в могутні трести капіталізму“... „А от купка детективно-терористичних авантюристів плюс наївний винахідник „Сонячної машини“ — це улюбленці авторів“ (ст. 77).

Коряк: „Проблематика соціального роману є заперечення ролі робітництва в революції і наближається тут Винниченко до того англійського професора, що протиставляє інтелігенцію, техніку людей науки однаково й буржуазії і пролетаріату“ (ст. 17).

ІІ. Василенко: Ще більше тої, що йде служити і працювати для пролетаріату.

Демченко: „Винниченко стає в позу над ними (комуністами і організованим пролетаріатом. Г. О.), в позу людини, що має власні шляхи здобуття соціалізму“ („Комуніст“ 22/XI - 27 р.).

„Коли велика буржуазія прикривала свої інтереси гаслами добра й справедливості, то дрібна буржуазія любить говорити від імені пролетаріату й соціалізму“ („Комуніст“ 27/XII - 27 р.).

„Я хочу цим сказати, що самий факт приєднання до соціалістичної доктрини не перешкоджає людям служити капіталізму вірою й правдою“.

* Курсив, де це не оговорено, всюди наш. Г. О.

Річицький: „Перед у суспільстві ведуть не представники передової класи, а винахідник-інтелігент, людина соціально-безгрунтова і той самий хижак-капіталіст Мертенс, щоправда, зруйнований переворотом і примирений новим ладом“.

ІІІ. Василенко: Що лиш через пролетаріят гадає найти вихід для себе.

Демченко: „Коли гаслом у Винниченка в свій час було проти мені“ шовістського облудства за сильну особу, то тепер ніби його гасло проти соціал-демократії, за комунізм, шляхом винаходу „Сонячної машини“. Треба розібрати, що це значить. Чи Винниченко ж зрозумів пролетаріят у всій його силі і величині? („Комуніст“ 22/XI—27 р.)

Річицький: „Вони ж (купка детективно-терористичних авантюристів. Г. О.) рядом з недавнім королем капіталу Мертенсом рятують революцію, а маса — тільки юрба ледарів траводів зрадливих, що не треба працювати, зведених до рівня тварин“ (ст. 77).

Коряк: „Не пролетаріят і не буржуазія з аристократією є справжня сила історичного процесу. Соціальну справедливість може на землі запровадити тільки виключна одиниця — людина далека от борні, мрійний винахідник, кабінетний вчений... перемагає не бездушна техніка, а людяність, гуманість“...

ІV. Василенко: Соціальне значіння роману з погляду класової боротьби та нашого соціалістичного будівництва заперечувати не можна.

Коряк: „Проблема філософська і старий Винниченківський біологізм ставить питання про стихійний потяг людства до кращого життя, що відбувається без участі організованих сил, загальним екстазом людства трансформуються в нове суспільство наперекір усяким науковим винаходам і політичним організаціям“ (ст. 17).

Демченко: „Сонячна машина“ — це омана... Коли „Сонячна машина“ не написана для того, щоб довести, що робітнича класа зараз не має сил в умовах своєї, порівняно з „Сонячною машиною“, відсталості техніки збудувати соціалізм і перемогти капіталізм, то яка в ній ідея?“ („Комуніст“ 22/XI—27 р.).

„Безперечний факт, що коли йти до соціалізму шляхами Винниченка, треба раніш знищити той шлях, яким Україна йшла до нього. Щоб уявити собі майбутнє за Винниченком, треба собі уявити загибель СРСР“.

Річицький: „Про всі країни згадується в романі, але ж ні звуку про територію, де тепер СРСР. Так, ніби ця територія не існує. Тут, мабуть, особисті рахунки автора з комунізмом приводять його до цієї „фігури умовчання“ (стор. 75).

Ле: „Загалом Винниченко мав на меті подати злосливий памфлет на нашу революційну дійсність“ („Пролетарська Правда“, 27/III—28 р.).

V. Василенко: У капіталістичних країнах чимале об'єктивне революційне значіння роману штовхатиме психіку маси читачів у революційно-

144 соціалістичному напрямі. Свідок цьому — німецькі капіталістичні видавництва.

Демченко: „Коли це має те значіння, що Винниченко на X-й роковині Жовтня переконався в тому, що хоч не шляхами клясової боротьби, а через дальший прогрес науки, техніки буде колись досягнуто соціалізм, то від цього нам мало втіхи. Це й є, кінець-кінцем, ідея сучасної соціал-демократії“ („Комуніст“, 22/XI — 27 р.). ?

Коваленко: „Винниченко не прикриває, а викривляє сили революції. У „Сонячній машині“ він не дає памфлету на сучасний капіталістичний лад, а навпаки, ідеалізує його. Головне стремління „Сонячної машини“ — це мирна боротьба з капіталізмом“ („Пролетарська Правда“, 27/III — 28 р.)

Ну, а Василенко хай дасть відповідь, чи може така ідеологія революціонізувати західно-європейський пролетаріят

VI. Василенко: В радянських умовах не абияке значіння роману „для всіх наших читачів (!? Овва! Г. О.) його деструктивною частиною“.

„Щодо попутницької або обивательської (!??? Г. О.), так це найкраще, з чим до неї може звернутися пролетаріят, щоб зворушити її психіку до себе“.

Демченко: „Для тих кіл дрібної буржуазії, що вагаються ще між капіталізмом та комунізмом — найнебезпечніша така утопічна химера, бо є по суті протест і не лише проти капіталізму, а й диктатури пролетаріату...“

...Як конкурент в опануванні мізками — цей утопізм інколи для марксизму страшніший, ніж ідеї капіталізму, бо захоплення дрібно-буржуазними ідеями веде до тієї самої диктатури буржуазії через низку голосних фраз і поз“.

„Шкідлива ця річ тим, що збуджуватиме в заплутаних головах дрібно-буржуазної інтелігенції симпатії до людей і представників дрібно-буржуазного соціалізму, бо в деяких колах, щоправда, дуже невеличких, він досі є національним героєм“ (29/III — 1928 р.).

VII. Василенко: Пролетаріят теж має користь від „Сонячної машини“ — вона „утверджує“ його шлях і перемогу соціалізму, бо справді, може, без Винниченка пролетаріят і не дійшов би цього (останнє наш коментарій. Г. О.)

Демченко: „Саме Винниченко і являє собою представника дрібної буржуазії, що вагається між двома таборами. Його картина суспільства переходу до комунізму його шляхами якраз і цікава, що нічого немає спільного з поглядами лєнінізму... подруге, нібито шляхами наївного утопізму приводить до комунізму. З терористичними групами, але без крові. Комунізм, але без робітничої кляси“ (27/III — 1928 р.).

Дружній шарж
Дан Сотника

ТОВ. С. ЩУПАК — АНАЛІЗУЄ
І СИНТЕЗУЄ СУЧАСНИЙ СТАН
МАРКСИСТСЬКОЇ КРИТИКИ

Дружній шарж
Дан Сотника

ТОВ. СУХИНО-ХОМЕНКО—ПІСЛЯ
ТАРИФНОЇ ВІДПУСТКИ, КУДИ ВІН
ЗМУШЕНИЙ БУВ ПОЇХАТИ ПІСЛЯ
ІІ-ГО З'ІЗДУ ВУСПП

„Сонячна машина“ була і є споганим смакуванням половой про-
блеми, дрібно-буржуазним виданням соціалізму, точніше — утопічного
комунізму“ (29/III—28 р.).

Він (Винниченко. Г. О.) засуджує і комуністів, малюючи їх як
нездатну секту, а, значить, шлях революційної боротьби
пролетаріату“.

„Чому ж пролетаріат буде такий безсилий у майбутньому? Та це,
очевидно, тому, що Винниченко ніколи не розумів соціального дійства,
як дійства соціальних сил, а розумів як балаканину і кружковщину
окремих інтелігентів і, захотівши написати соціальну утопію, написав
інтелігентську утопію“ („Комуніст“, 21/XII—27 р.).

Річицький: „Критикуючи капіталізм і не в змозі показати його
антагоніста, організований революційний пролетаріат через свою нехоть
до комунізму соціальну силу революції підмінюючи
утопією“ (77 ст.).

Савченко: „Виходить, що пролетаріат, його воля,
його енергія, його організоване змагання за кому-
ністичне суспільство — дурниця, утопія, мрія“ („Про-
летарська Правда“, 27/III—28 р.).

Так, на думку згаданих товаришів, Винниченко „утверждает“ шлях
революційного пролетаріату.

До наведених думок, з якими ми солідаризуємося і які виявляють,
наскільки заблудився Василенко в розумінні „Сонячної машини“, до-
дамо свої зауваження з приводу Василенкового „соціологічного екви-
валенту“.

„Сонячна машина“ не є виразником настроїв тієї частини дрібно-
буржуазії, що йде до пролетаріату, хоче йому служити і лише в йому
бачить прогресивну соціальну силу, що здібна повалити капіталізм і
збудувати соціалістичне суспільство. Це Василенко вигадав. Характе-
ристично, що жадної посилки на те в „Сонячній машині“ для під-
твердження своїх думок він не робить, бо не може зробити, тому що
у Винниченка є зовсім протилежне.

Й досі ще ні Винниченко, ні дрібно-буржуазна інтелігенція, ідеоло-
гія якої відбилась в „Сонячній машині“ (ми не маємо на увазі всю
інтелігенцію і дрібну буржуазію) не йде не тільки служити пролета-
ріатові, а навіть вкупі з ним іти. Винниченко залишився на старих
позиціях ігнорування і недооцінки пролетаріату, як рушійної сили
гегемона в змаганні за комуністичне суспільство і, як такий, є пред-
ставником тієї класи, яка, борючись за свій шлях до соціалізму (це
суб'єктивно, а об'єктивно — за зміцнення капіталізму) виступає
проти пролетаріату.

Не визнання нашої класової боротьби і соціалістичного будівництва
несе роман, а категоричне його заперечення і більше того — спробу
ідеологічного преодоління: „Сонячна машина“ — це є ціла ідеологічна

146 система і концепція, що заперечує основні засади наукового соціалізму та ленінізму, факт існування і принципи будівництва СРСР, а не „учуднення“, як це гадають О. Білецький та В. Василенко. „Учуднювати“, хай помилково і коряво, може все ж тільки друг, принциповий сторонник,— таким не є Винниченко ні як політик, ні як художник. В „Сонячній машині“ він є ворогом, що перекладає (звичайно, тільки в мріях, а не в дійсності), а не учуднює.

Винниченко не тільки критикує нас, але й дає свій плян, що відкидає й обезцінює наш плян і наші принципи соціалістичного будівництва. Тимим пляном є сонцеїзм, який не є просто сюжетною ситуацією, а глибоко продуманою (хоча й не додуманою, але то вже справа інша) концепцією, дрібно-буржуазним виданням соціалізму по суті.

Значіння „Сонячної машини“ глибоко реакційне і контр-революційне по тенденціях, як реакційним і контр-революційним явищем є зараз всяка мішанина соціал-демократизму з різними гатунками дрібно-буржуазного революціонізму.

Це для західно-європейського пролетаріату, тим більше, що саме йому найважче визволитися з-під облудливої соціал-демократичної та дрібно-буржуазної соціалістичної ідеології. „Сонячна машина“ несе якраз її під зрадливою формою художнього слова й читальности.

Чи визнає Василенко, що „Сонячна машина“ є по суті од інтелігенції та соціал-демократизму? Це він змушений зробити в своїй роботі (див. ст. 111, 112, 113), яка тому стає непослідовною і внутрішньо протирічивою.

Соціальною категорією, думки якої відбиває „Сонячна машина“, як він визнає,

„є той прошарок дрібної буржуазії, який „ісповідує соціалізм“ і рішуче прагне його. „Та проте можливості самого пролетаріату, як кляси—цю ідею соціалізму за-своїти і самостійно перевести в життя революційним шляхом, повівши за собою частину дрібної буржуазії, автор піддає сумніву“ (112).

„Через це у Винниченка якесь непорядницьке співчуття до становища пролетаріату“ (113). „Автор (Винниченко. Г.О. своєрідно не по-пролетарському відчуває клясову боротьбу та так само художньо і поцінює її...

Крім того, Винниченко занадто перебільшено орієнтується на перехід елементів інтелігенції з ворожих таборів на бік пролетаріату, із переродження „ідеальних“ елементів з капіталістів на їх обов'язкову участь у керівництві новим суспільним життям і будівництвом. І ще нотки своєрідного „сонцеїстського“ пацифізму виразно проходять у романі „Сонячна машина“ (111).

Зведемо знову ці думки і порівняймо їх з положеннями раніш розгляненого Василенкового соціологічного еквіваленту „Сонячної машини“. Тут Василенко, з його думками, дає можливість перекинути висловлене ним раніш і показати всю теоретичну і політичну невиманість своєї позиції. Тепер маємо такі тези:

1. Роман — виразник думок прошарку дрібно буржуазії, який „ісповідує“ соціалізм.
2. Недооцінює революційні можливості і самостійність пролетаріату — неонародницьке відношення до нього.
3. Не пролетарське відчуття класової боротьби.
4. Перебільшення ролі інтелігенції „ідеальних“ елементів з капіталістів. Велика роля їх в будівництві нового суспільства, як керівників.
5. Виразні нотки пацифізму.

Що із тут наведеного є принципіально протилежно позиціям сучасної ревізійністської соціал-демократії або інших гатунків соціал-опортунізму? Що є хоч щось, проти чого не бореться рішуче комуністична ідеологія?

Так от роман, що переповнений такими поглядами, має „чимале об'єктивно-революційне значіння“ для західно-європейського пролетаріату. На коли це з погляду Василенка комуністична партія стала „ворушити психіку маси читачів в революційно-соціальному напрямі“ не чіткими гаслами революційної пролетарської комуністичної ідеології, а неонародницькою пацифістською, дрібно-буржуазною мішаниною. Не використовувати і потурати, а найрішучішими способами боротися проти такої ідеології, в яких би не було проявів наше завдання з вами, т. Василенко.

Чи потрібні такі „додаткові психологічно-естетичні аргументи“ (116), як „Сонячна машина“, нам для того, щоб перейняти на наш бік попутницьку та обивательську інтелігенцію? Чи є якась потреба використовувати чужу пролетаріатові ідеологію, як засіб впливу переконання хистких соціально елементів? Чи не має пролетарська комуністична ідеологія достатніх можливостей, щоб вести ці елементи безпосередньо за своїми чіткими ідеологічними гаслами, не звертаючись до „додаткових аргументів“? Адже, логічно розвиваючи таку думку, треба було б чітку комуністичну ідеологію зберегти лише для пролетаріату, а до інших соціальних груп пристосувати якісь інші, так би мовити перехідні ідеології — може б тоді і для соціал-демократичної ідеології найшлося б у нас місце, бо є ж такі, для яких перспектива соціалізму, що рекомендує соціал-демократія, більш виразна, ніж комуністична. Не стала й не стане на такий шлях партія, що оголошує жорстоку боротьбу всім ідеологічним відтінкам, як би до комунізму вони не наближались. Не змінить цього принципу партія і для „Сонячної машини“. Навпаки, в постановках X-го з'їзду КП(б)У вона „на всю височінь ставить завдання ідеологічної боротьби проти всіх таких

148 ворожих пролетаріатові ідеологічних напрямів та збочень...“ (Резолюція X-го з'їзду КП(б)У на доповідь т. Скрипника, розд. VIII).

Як же погодити далі ті твердження, що, з одного боку, „сам факт появи „Сонячної машини“ психологічно „утверждає“ пролетаріат в його перемозі та дальшому прямуванні до соціалізму“ (стор. 117), а з другого боку — недооцінка можливостей прелетаріату, „якесь не-зрадницьке співчуття до становища пролетаріату“ (113). „Нотки своєрідного „сонцеїстського“ пацифізму (111). чи не краще не надавати якогось позитивного значіння такому „утвердженню“, а відкинути його дрібно-буржуазний характер і облудність? Бо зовсім не потребує пролетаріат будь-якого „утвердження“ збоку.

Висновок з цього: ставши на шлях визнання об'єктивного революційного значіння „Сонячної машини“ і захисту її, як такої, Василенко не міг бути послідовним до кінця, впав у глибоке протиріччя і фактично заняв дивовижну позицію до твору, ідеологічної невтриманості і ворожости якого навіть сам заперечувати не може.

Невірна і дивовижна позиція В. Василенка в принципіальному розумінні роману, так само невірна вона і в розумінні та трактовці окремих його частин.

Критика звернула увагу на вияснення Винниченкових позицій щодо капіталізму та й його перспектив. Ніхто зрештою не заперечував того, що Винниченко в „Сонячній машині“ негативно ставиться до капіталістичного суспільства.

Деякі товариші приймають позитивне художнє виявлення ставлення до капіталістичного ладу у „Сонячній машині“ і вбачають у цьому певну заслугу роману.

Тов. Василенко, як відомо вже, гадає, що особливо ця частина роману має чимале об'єктивно-революційне значіння.

Тов. Лакиза теж відзначає тут позитивне значіння роману:

„Другий момент — момент позитивний, що треба відзначити, це те, що роман „Сонячна машина“ має в собі елементи соціальної антикапіталістичної сатири, талановито, як крізь серпанок реалістичними образами прикрито, і це підносить соціальну вартість окремих частин роману“ (61). „Все це є позитивна сторона роману, ця сторона його з перших вражень впадає в око читачеві“ (57).

Тов. Річицький визнає, що „роман антикапіталістичний у своїй де-структивній частині“ (ст. 75).

Та справа не в тому, чи є Винниченко прихильником капіталізму, чи ні, а в тому, які його вихідні позиції в критиці капіталізму, розуміння його перспективи та шляхи зникнення, а також в тому, які тенденції заховані в змальованні капіталістичного суспільства найближчих десятиріч.

Тов. Річицький вказав на основну хибу Винниченківської критики капіталізму — це невміння протиставити йому якусь творчу силу. Тут у автора „повний хаос і цілковита соціальна безпорадність“.

Т.т. Василенко і Лакиза не дали правдивої установки в цьому питанні. Тов. Василенко, виходячи з свого загального перебільшення значіння „Сонячної машини“, находив у ній „революційне ставлення до капіталізму аж до самопожертви й до знищення всієї культури“ (110). Ми гадаємо, що він знову тут глибоко помиляється, так само, як і тов. Лакиза, позитивно приймаючи критику капіталістичного ладу. Центр же ваги не у гостроті цієї критики і не в тому, що Винниченко визнає неминучість переходу до соціалізму, а в тому, що у „Сонячній машині“ виразно випирає мирне, позасоціальне, через сонячну машину перетворення капіталістичного суспільства в соціалістичне, — це ж кавтськіянська концепія, на ґрунті якої, як видно, Винниченко досить твердо стоїть. Значить, не можна назвати революційним ставлення Винниченка до капіталізму, бо він же має прийти цілком мирним шляхом. Соціал-демократія теж виходить з предпочення соціалізму капіталізмові (приваймні, на словах). Але ми не визнаємо її за це революційною і не назвемо позитивною соціал-демократичну критику капіталізму.

Треба зрозуміти, що у „Сонячній машині“ в змальованні капіталізму не стільки істотним є виявлення призирства до нього, скільки обґрунтування тої тези, що капіталізм внутрішньо непереборимий, що звичайними лєнінськими методами соціальної класової боротьби його не перебороти. Візьміть долю Інараку, ролю пролетаріату, вказання на те, що Європа залишилася міцною, не вважаючи на добу війни, трусів і революцій. А звідси є відкидання революційних метод, полєміка проти них. Так треба розуміти деструктивну частину роману. А тому й вбачати в ній слід нав'язування нам соціал-демократичного розуміння теорії мирного вростання капіталізму в соціалізм. А з цим треба боротися. Це ще раз показує, що для західно-європейського читача „Сонячна машина“ не може бути корисною в цій частині.

Здивовання викликає спроба В. Василенка видати Винниченка за справжнього марксиста, ба навіть — діалектика. Дослівно Василенко каже ось що: „В. Винниченко за марксистською схемою (!?. Г. О.) змалював у романі й концентрацію капіталу, і вдаввся навіть до „надімперіялізму“, якого й запламував“ (ст. 83). Ну, чим не марксист Винниченко? Але перше, при чому тут надімперіялізм, хоч і запламований? Марксизм же полягає не в тому, наскільки злом чи не злом ми вважаємо надімперіялізм і як його плямуємо, а в тому, що за марксистською теорією надімперіялізм історично-неможливий, це є лише соціал-демократична цяцька. За Винниченком же надімперіялізм це дальший етап капіталістичного суспільства. Так про яку ж марксистську схиму йде мова, т. Василенко? А друге — що то за

150 марксистська схема, що дає і концентрацію капіталізму, і навіть (!) надімперіалізму. А от про критичність капіталістично-економічної бази, про його розклад і відносність стабілізації, протиріччя й т. д.—ані слова. Отже, або не слід марксизм тулити куди не слід, але коли що про його згадувати, то не забувати, що він є.

Те ж саме про науковий соціалізм у Винниченка. Як бачите, Винниченко й тут не підкачав — свідок Василенко: „Отже суперечливо-невизначна й „Сонячна машина“, як образ чи символ. А все ж таки... це образ, символ, символ наукового соціалізму в його економічній суті (!? Г. О.), своєрідно, правда, автором відчутий і відтворений у дії (? Г. О.), він на бирає, навіть, більшої виразності...“ (Підкреслення авторове. Г. О.) (55).

„Сонячна машина“ ж репрезентує „той прошарок, що намагається визнати і значною мірою визнає ідею наукового соціалізму“ (112).

Що це за „економічна суть“ наукового соціалізму, що її відчув Винниченко? Чи, може, тут якась путаниця, науковий соціалізм змішано з чимсь іншим (автор має, мабуть, на думці, слідом за Винниченком, гасло: „хто не робить, той не їсть“)? Нагадаємо, що то є науковий соціалізм. Вернімось за цим до підручника історичного матеріалізму*. Читаймо. Мова йде про трискладові елементи марксизму:

„в третьих — учение марксизма о классовой борьбе,— о социалистической революции, о роли в ней пролетариата — так называемый научный социализм — или, как чаще говорят сейчас, научный коммунизм,“ — пояснимо далі: „это учение марксизма представляет собою научное предвидение, „прогноз“ ближайшего будущего общественного развития и извлечение практических политических выводов из этого предвидения для пролетариата — на основе все того же материалистического понимания истории“ (стор. 3).

Так яку тут економічну суть показав Винниченко у „Сонячній машині“ (це, як бачимо, дешифрація дибом)? А потім — що з наведеного „відтворив“ чи „визнав“ або наблизився до визнання Винниченко в „Сонячній машині“ — класову боротьбу — пригадайте, т. Василенко, ваші слова: „автор своєрідно, не по-пролетарському, відчуває класову боротьбу, та так само художньо й поцінює її“ (стор. 111). Чи соціалістичну революцію, роль в ній пролетаріату, чи „прогноз“ найближчого майбутнього (у Винниченка ж це „надімперіалізм“ — пам'ятаєте?).

Нащо ж, та ще так швидко, з Винниченка робити марксиста?

Не ліпше з Винниченком - діалектиком. Знову доведеться нагадати, що коли розуміти діалектику не „здравим змислом“, а за марксистською науковою теорією, то вживання тріади ще не свідчить за діалектичність.

Для діалектичного матеріалізму також обов'язково правдиве розуміння соціальної і природної закономірності співвідношення соціаль-

* Разумовский. „Курс теории исторического материализма“ Изд. 2 - е, 173, 1927 г.

ного, біологічного в суспільному житті. Винниченко ж тут безпорадно запутався, як путався він і раніш. З тою, хіба, ріжницею, що тепер соціальне виступає більш в його художній творчості, але однаково підкоряється, знімається біологічним. Це доведено нами в згадуваній уже статті.

Не знаємо, чим керувався т. Василенко, висловлюючи таку думку: „Отже в трактуванні проблеми сексуальної, „проблеми любовної“ й етичної автор „Сонячної машини“ зумів використати свій письменницький досвід і піти порівняно з попереднім далеко вперед, давши не тільки деструктивну критику стану цього питання за капіталістичних умов, але й глибоко й художньо умотивувати своє розв'язання проблеми в соціально-прогресивний бік“ (106).

На наш погляд, справа стоїть далеко не так. Сексуальна проблема неправдиво ставиться й розв'язується Винниченком, і зовсім не „неутральний“, як гадав В. Василенко (ст. 117), з цього боку роман. Він нездоровий і нездорові думки і відчуття передає читачеві. Він шкідливий з цього боку. Слід лише пригадати, які виступи з приводу мали місце з боку вчителства на дискусії в Будинку Освіти. Винниченко ненормально вип'ячує це питання і ставить його по-фрейдистському.

Цілком справедливо т. Демченко кидає таку репліку: „Я завжди думав, що Винниченко хворий на сексуальну проблему, але до цього часу не думав, що хвороба зайшла так далеко“ („Комуніст“, 29/III 1928 р.). Правда, ця проблема не стоїть центральною в останньому романі Винниченка, але вона посідає все ж порядне місце і ставиться по суті антисоціально.

Щодо невинности постановки статевого моменту у Винниченка проти наших радянських письменників (стор. 118), то В. Василенко глибоко помиляється.

Радянські письменники хоч і невірні ставлять проблему, але глибоко її не розвивають, підходячи до неї обмежено, емпірично і тому сила впливу на психіку читача значно менша проти Винниченка, який ставить питання значно ширше, на філософській базі. Коли вже говорити, так радянські письменники переборщують у порнографізмі (цього, правда, і Винниченко не позбавлений), але сексуальна проблема не в цьому.

За браком місця нам доведеться оминати низку думок т. Василенка, проти яких ми хотіли б виступити.

Зауважмо лише тут, що т. Василенкові доводиться часто поступатися об'єктивності критичної аналізи, або виправдати свою загальну установку для роману.

Так, т. Василенкові необхідно довести думку, що Винниченко в „Сонячній машині“ значною мірою стає на позиції марксизму і наближається до пролетаріату, тому він хоче найти у Винниченка відповідні цьому нові нотки його соціальної установки, але за цього доведеться перекручувати факти. Кому не відома постать Рудольфа Штора

152 з „Сонячної машини“, отой, як каже т. Річицький, „наївний німецький винахідник із „Сонячної машини“, „людина зовсім безгрунтовна“ і т. д.? Гляньте ж, який він у т. Василенка:

„Отже Рудольф Штор у „Сонячній машині“ виступає незанимаючим до того у Винниченковій творчості персонажем. І оця то соціально-тверда воля, послідовність забезпечує Рудольфові й перемогу над Елізою“ (ст. 102. Курсив наш. Г. О.).

Не будемо цитувати „Сонячну машину“, щоб навести чимало прикладів „тютхтійства“, розгубленості, безперспективності і повновідсутності волі (наприклад, в час розрухи носити дрова, прислужуватися принцесі Елізі, а все останнє ні чому) у Рудольфа Штора, якого так підносить Василенко; кожний, хто читав „Сонячну машину“, сам переконається в помилці т. Василенка.

Справа в тому, що Винниченко не дав та й не міг дати в своєму романі персонажу, який був би втіленням переможних соціальних змагань прогресивної класи, що керує подіями і йде на чолі їх, а не кидається в розчарування при першому крутому зламі. Не міг цього дати Винниченко по природі своїй — бо не розуміє соціального процесу і його закономірності — нащо ж зайвий раз зводить його на п'єдестал, коли це суперечить дійсності. Можна було б вказати, що й інших персонажів „Сонячної машини“ т. Василенко часто демонструє за своєю методою несхожості з фактами, але це доведеться залишити.

Зробімо підсумки.

„Сонячна машина“ Винниченкова в своїй ідеологічній установці (що розроблена досить широко) і тенденціями є безсумнівно твором антипролетарським (навіть не просто непролетарським), ворожим пролетарській ідеології і комуністичному світоглядові. Її специфічною особливістю є активне, бойове вороже протиставлення свого особливого світогляду світоглядові нашому, який він хоче перекинути. Основою для цього світогляду стало своєрідне поєднання попереднього дрібно-буржуазного інтелігентського Винниченківського світорозуміння з основними засадами сучасного соціал-ревізйонізму. Побудовано роман в аспекті ігнорування і заперечування СРСР та його принципів. Винниченків „Лист дрібного буржуа“ ні в якому разі не можна приймати за „чисту монету“.

Коли взагалі по відношенню до різних проявів соціал-демократичної і інших чужих та ворожих пролетаріатові ідеологій, в якій би формі вони виложені не були, нашим завданням є рішуча боротьба і викриття їх, то тим більше це стосується до „Сонячної машини“, що небезпечна і ворожа суцільно. Так в основному і зрозуміла свої завдання більша частина марксистської критики — найяскравіше виразили думки цієї частини т. т. Річицький, Демченко, Овчаров, Коряк.

Одверта солідаризація з думками „Сонячної машини“ і прийняття їх, як вони є — майже не відбилися в літературі, хоча вони мали місце безумовно. Почасти можна, наприклад, послатися на виступ письменника Підмогильного на диспуті в Києві, про який повідомляє т. Коряк у своїй статті.

„Попутник белетрист Підмогильний казав, що може справді проблема соціального визволення розв'яжеться отак само „просто“, як у Винниченковій „Траворубці“. Шляхи, бач, не відомі, кручені у майбутнє“.

Факт наявності таких висловів свідчить про те, що „Сонячна машина“ дійсно може збити з напрямку певних осіб і навіть групи нашого суспільства.

Більш яскраво виступила в літературі спроба „перекрасить фасад“ Винниченківських поглядів, виложених у „Сонячній машині“ в такий спосіб, щоб визнати їх навіть об'єктивно революційне значіння, хоч і з деякими оговорками.

Небезпека і помилковість такої позиції величезна: вона мусить бути рішуче засуджена. Вона знімає питання про боротьбу з внесенням у нашу літературу чужих і ворожих пролетаріатові поглядів і концепцій і зводить справу до пояснень і коментаріїв, що знімають гостроту питання. Назвати інакше, як примиренською таку позицію неможливо. А що примиренство тут стосується не до абияких безневинних просто собі путаних поглядів, а до більш чи менш чіткої відміни соціал-опортуністичного світогляду, то така позиція стає небезпечною і політично. Ми намагалися в статті викрити і виступити проти такої позиції.

Виразно вона відбилася в брошурі В. Василенка про „Сонячну машину“ В. Винниченка. Слідом за ним О. Білецький. Деяка непевність позиції помітна і у т. Лакизи. Його хвиба в тому, що він підійшов до „Сонячної машини“ як звичайний читач без будь-якої наукової аналізи“ (його заява на диспуті в Києві. „Пролетарська Правда“, 22/III — 1928 р.). Для критика-марксиста завжди є обов'язковий при всяких випадках критичний підхід і обов'язково науковий, цебто побудований на чіткій марксистській основі. Зрадження цього принципу особливо неправдиве по відношенню до „Сонячної машини“, значіння якої т. Лакизі слід було обрахувати.

Просто читачівський, ненауковий підхід, очевидно, і привів до того, що т. Лакиза вважав за можливе не виступати проти „Сонячної машини“ в цілому, а, з одного боку, її хвалити, з другого, гудити, і т. Лакиза переоцінює значіння деструктивної частини роману. Чи знаходить він щось прогресивне у сучасній соціал-демократичній, хай, навіть, лівій критиці капіталізму?

Тов. Савченко зробив цілком правильно, прийнявши „Сонячну машину“ в багнети, але його помилка в тому, що він підійшов до неї дуже зневажливо і тому недооцінив її справжнього значіння.

Отже, закінчуючи констатуємо, що наша марксистська критика зуміла чітко протиставитися спробі Винниченка перенести свої дрібно-буржуазні ідеї до нашого комуністичного табору і залишилася цілком на висоті свого положення.

Та, з другого боку, виявилось і прикре явище, коли деякі критики марксистки зайняли їм не відповідну позицію і не зрозуміли свого завдання й не виконали його як слід. Не зуміли виступити з рішучою боротьбою за ідеологічну чистоту літератури проти спроб наступу ворога, як би вони не творилися і від кого б вони не йшли.

Ми мусимо зважувати всю своєрідність і особливості художньої творчості і наявність в нашій літературі певних письменницьких кіл, що лише шляхом складної еволюції переходять на чіткі позиції пролетарської ідеології, комуністичного світогляду. Але це зовсім не знімає, а навпаки, актуалізує завдання критика викривати і відзначати навіть найменші відступи і хитання в цьому напрямі. Треба також розуміти, де й коли застосовувати різні методи критики. Підходити і до Винниченкової „Сонячної машини“ зі звичайними критеріями „товариської“ критики — це вже більше навіть, ніж помилка. Такі явища в своєму колі марксистська критика мусить рішуче переборювати, розглядаючи цю справу, як глибоко принципову.

ЛЕОН БАЗАЛЬЖЕТ

В перших числах січня в Піренеях помер французький критик, журналіст та перекладач, один з редакторів „Europe“ та „Monde“, співробітник „Humanité“ — Леон Базальжет. Преса ані французька, ані взагалі європейська не відгукнулася на цю втрату силою некрологів та статтів, як то буває звичайно після смерті будь-якого відомого літературного діяча. Коротенькі повідомлення в кількох журналах та теплі спогади про нього його друзів на сторінках „Monde“ — це все, чим відзначено в пресі його смерть. Це зрозуміло. Базальжет ніколи не належав до тих людей, які примушують багато говорити про себе і підчас життя і після смерті. Як критик, він завжди більш старався здобути успіху якомунедь маловідомому, але на його думку талановитому письменникові, ніж звернути увагу на себе самого. Як перекладач, він ховався за прізвиськом того, чиї твори він перекладав. А тимчасом, і своєю особою і характером своєї літературної діяльності Базальжет далеко не був маленькою незначною людиною. Він був одною з найяскравіших і найцільніших індивідуальностей серед тієї групи лівих письменників Франції, що купилась навколо журналів „Humanité“, „Europe“, „Monde“. Інтернаціоналіст в найглибшій змісті цього слова, крайній антиімперіаліст за своїми

політичними поглядами, один з тих небагатьох письменників Франції, що не захопився загальним „воєнним“ настроєм і сміливо проголосив свій протест проти світової війни, один з небагатьох же письменників, що з перших днів Жовтневої революції відкрито заявив себе її прихильником — такий був Базальжета людина, і це його „я“ відбивалося на всій його літературній діяльності, від маленької критичної замітки до великого перекладу.

Найбільша частина літературної праці Базальжета складалася з праці журнальної. 1896 року він вже працює в міжнародному часописі „Société Nouvelle“, широко відкритім для всіх літературних напрямків з соціалістичним ухилом. Видавався журнал у Бельгії, країні найменш націоналістичній для того часу, під керівництвом Фернанда Бруеза. Бруез умів, як ніхто, відшукувати молоді таланти. Він перший відкрив Базальжета, і саме в його органі почав вперше друкуватися Анрі Барбюс. Співробітництво в „Société Nouvelle“ мало великий вплив на характер дальшої літературної діяльності Базальжета. Тут виявив він вперше своє міжнародне ставлення до літератури, свій соціалізм, ширший від соціал-демократичної робітничої партії Бельгії того часу, свій протест проти упривілейованого становища інтелігентів. Вся дальша праця Базальжета проходила в цьому напрямку. Він співробітничав майже тільки в лівих журналах міжнародного характеру і був одним з найвпертіших пропагандистів інтелектуального зближення народів. Він був одним з головних співробітників „Clarté“; вкупі з Рене Аркосом був редактором „Eugore“, де завідував найважливішим в цьому міжнародному органі чужоземним відділом; співробітничав у „Humanité“, приміщуючи там щотижневі огляди чужоземного культурного життя; нарешті був членом редакційного комітету „Monde“. Важко навіть взяти на облік все, що зробив Базальжета для ознайомлення широких кіл французького читача з чужоземною літературою. Все, що з'являлось видатного в літературі всіх країн, всі помітні літературні течії, зокрема ті, що відповідали його поглядам, знаходили собі відбиток на сторінках його критичних оглядів. Один з перших він познайомив французького читача з молодими американськими письменниками Шервудом Андерсоном, Дрейзером. Перший зробив відомими у Франції імена Бабеля і Зозулі.

З незрівняною чуткістю умів він вишукувати маловідомих, але талановитих письменників, висувати їх своїми статтями, популяризувати серед широкого читача. І при всіх тім він ніколи не був тільки „докладним реєстратором“ явищ літературного життя. Все, що виходило з-під його пера, було перейнято його поглядами, його настроєм.

Поруч з журнальною працею і цілком відповідаючи їй, йшла й діяльність Базальжета, як перекладача. І тут він був вірний собі, своєму напрямку. Він давав переклади тільки тих творів світової

156 літератури, що мали більш-менш глибоке соціальне значіння, були відбитком життя, життя мас зокрема. В своїй колекції чужоземних авторів, що видавало ліве видавництво Ридер, він перший дав переклади на французьку мову молодих соціалістичних письменників Америки. В тім же видавництві вийшли і його переклади бельгійських (фламандських) письменників з широким соціальним ухилом. Але найбільшою заслугою Базальжета перед французькою літературою є безсумнівно його славетний переклад поезій американського поета Вота Вітмена: „Листя трави“ та „Сторінка журналу“. Найреволюційніший з поетів 19 століття не тільки в Америці, але і в Європі, поет „великого міста, вуличної метушні, невгамовної праці машин, робітничого люду та народніх мас“, пантеїст за своїми філософськими поглядами, пропагандист рівновартости людей і їх міжнародньої солідарности, — Вот Вітмен був особливо близький Базальжетові. Базальжет знайшов в його творчості так багато власних думок, власних почувань, що, перекладаючи, він ніби творив свій власний твір. Він працював над перекладом десять років, або, краще сказати, за словами одного французького критика, він переживав його всі ці роки.

Роля цих перекладів для французької літератури була надзвичайна. Вплив „Вітменіанства“ помітно в більший чи менший мірі на всіх течіях лівої французької поезії. Зокрема ж відбився він на так званім „уванімізмі“, з його поезією великого міста, маси, з його пацифізмом та демократизмом.

Крім перекладів, Базальжет присвятив творчості Вота Вітмена цілу книгу, один з найкращих своїх критичних творів, і, можливо один з найкращих критичних творів про Вітмена взагалі.

Після Вітмена найулюбленішим поетом Базальжета був Верхарн, теж близький йому духом і настроєм, про якого він сказав слова, що якнайбільше підходять до нього самого: „поет, що зумів з однаковою любов'ю підійти до всіх народностей, що влив у свою творчість дух універсалізму, свою найхарактеристичнішу рису“. Книга про Верхарна — це друга велика праця Базальжета.

Нарешті третій його великий твір — це велика праця про північно-американського письменника Генрі Торо, оригінального, хоч мало відомого письменника, одного з видатних представників ідеалістичної школи, до якої належав і Емерсон.

Так небагато великих творів залишив після себе Базальжет. Але чи можна підрахувати ті численні його огляди, замітки, переклади, за допомогою яких виконував він своє велике діло культурного зближення народів. А в цім саме його найбільша заслуга.

Смерть Базальжета — важка втрата для всесвітньої революційної літератури.

О. П.

ХРОНІКА

ДЕКЛЯРАЦІЯ „НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ“ ІІ З'ЇЗДОВІ ВУСПП'у В СПРАВІ БЛЬОКУ МІЖ ВУСПП І ВУАРКК

Всеукраїнська Асоціація робітників комуністичної культури (ВУАРКК), об'єднана навколо журналу „Нова Генерація“, має заявити ІІ-му З'їздові ВУСПП'у таке:

1. Сьогоднішня літературна ситуація на Україні, що характеризується насамперед зростанням так зван. правої небезпеки, настирливо ставить перед нами питання про активну консолідацію пролетарських сил у галузі мистецтва. Власно кажучи, потребу такої консолідації „Нова Генерація“ декларувала ще в № 1 за 1927 р., проте здекларована ця консолідація не була здійснена, принаймні не була погоджена діяльність цих двох організацій пролетарської культури. Тут треба зазначити, що така непогодженість, мимо того, що вона була послаблюючим чинником у зміцненні пролетарського сектору української культури, що й знаменувалось низкою полемік між окремими представниками обох організацій, і ці полеміки, що іноді забирали досить гострих форм, не могли не позначитися, з одного боку, на координації устремлінь обоїх організацій, а з другого — суспільна думка по своїйому сприймала взаємовідношення обох організацій, намагаючись розуміти їх, як організації одну одній ворожі.

Коли ще недавно літературна ситуація на Україні дозволяла розквіт неповної погоджености роботи обох організацій, то зараз справа ходить за якнайтіснішу ув'язку роботи їх обох. Отже ВУАРКК („Н. Г.“) пропонує ВУСПП'ові в особі його ІІ-го з'їзду найтісніший контакт у роботі в формі організованого бльоку.

2. Вважаючи, що ВУАРКК („Н. Г.“), як пролетарська культурна організація, в напрямку національному й теоретичному являє собою один з двох дискусійних напрямків сучасної стадії пролетарської культури, ми пропонуємо поміж обома організаціями запровадити принцип соціалістичного змагання, що тільки воно покаже, які напрямки в сучасній пролетарській культурі ведуть уперед, а які назад, і сприятиме створенню генеральної лінії пролеткультури.

В „Н. Г.“ припиняється друком матеріяли, розраховані на компреметацію ВУСПП'у в цілому або окремих представників його. Полемічна і критична робота наша скеровується в напрямок дружньої самокритики.

3. ВУАРКК („Н. Г.“) вважає за потрібне обговорити питання про взаємовідносини теоретичної платформи обох організацій пролетарської культури. ВУАРКК („Н. Г.“) має тут заявити таке: теоретична

платформа пан - футуризму на сьогодні далеко не цілком сходиться з теоретичною платформою ВУСПП'у (проблема форми та зміст, проблема про майбутнє мистецького прогресу і питання про ролі мистецького твору, далі питання про ролі окремих мистецтв і т. інш.). Але ж платформа „Н. Г.“ не є платформа російського ЛЕФ'у, теорія „Н. Г.“ побудована з обхватом мистецького процесу в цілому, як у числі, так і в обсязі. З другого боку, ВУАРКК („Н. Г.“) вважає, що практична і теоретична робота ВУСПП'у на сьогодні відповідає потребам широких робітничих мас і наші шляхи надалі мусять зійтися в генеральній лінії пролетарської літератури і культури в цілому.

ВУАРКК („Н. Г.“) вважає, що ні про яке ліквідаційство літератури не може бути мови, справа тільки в відповідному цілевому переформуванні її. Отже в основі, а також на фронті масової роботи, а надто в сучасний момент не може бути мови про принципову ворожість поглядів ВУАРКК („Н. Г.“) та ВУСПП'у. Так само і щодо досвідчої роботи товаришів з „Н. Г.“; остання вважає, що ця робота є по суті взаємним зустрічним рухом між нами й вами.

4. Отже в основі принцип братнього співробітництва обох організацій пролетарської культури треба визначити так: сумісна робота і боротьба проти антипролетарських культурних сил і напрямкова робота кожної з цих двох організацій в своєму плані під знаком соціалістичного змагання. В галузі спільної масової роботи ми пропонуємо створити масовий журнал спільними силами обох організацій з притягненням відповідних культурних сил.

Керівнича колегія ВУАРКК

МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО

ДАН СОТНИК

ОЛ. ПОЛТОРАЦЬКИЙ

ДЕКЛАРАЦІЯ ВУСПП

З великою увагою і не меншим задоволенням другий з'їзд ВУСПП'у вислухав декларацію „Нової Генерації“.

Прагнучи об'єднання пролетарських революційних сил на літературному фронті, ВУСПП своєчасно вживав практичних заходів до здійснення цього завдання, популяризуючи оголошене компартією гасло федерації радянських революційних письменників та встановлюючи безпосередньо тісні зв'язки в практичній роботі з тими літературними організаціями, що поділяли основні ідеологічні і принципові засади пролетарської літератури і в своїй мистецькій практиці займали спільні з ВУСПП позиції. Такі тісні зв'язки і спільна робота існувала і існують поміж ВУСПП та найближчою до нас літературною організацією, братньою нам спілкою комсомольських письменників „Молодняк“. Також зв'язки встановлено з організацією, що, поділяючи, як і ВУСПП,

постуляти нашої партії в галузі літератури, разом з нами буде революційну і пролетарську літературу,—зі спілкою революційних селянських письменників „П л у г“.

Маніфестуючи ще раз перед пролетарським суспільством свою товариську єдність зі згаданими братніми організаціями, а також прагнучи встановити зв'язки і з іншими революційними радянськими організаціями, з'їзд відзначає, як факт серйозної позитивної ваги, бажання „Нової Генерації“ спільними зусиллями творити потрібні пролетарській диктатурі мистецькі літературні цінності, спільними лавами брати участь у соціалістичному наступі на класові ворожі позиції.

Наявність теоретичних розходжень поміж „Новою Генерацією“ та ВУСПП в оцінці шляхів та перспектив розвитку мистецького та літературного процесу, а також у методах безпосередньої мистецької практики зумовлює собою дальшу полеміку поміж ними і взаємну критику теоритично принципових позицій кожної з них.

Однак з'їзд вважає, що критика і полеміка повинна провадитись у товариському тоні і мати на меті саме принципові позиції чи помилки тієї чи тієї організації, і ніяк не збиватися на безпринципну лайку, особисті порахунки й дріб'язкову причіпливість. Обидві сторони повинні пам'ятати, що зайве загострення взаємин чи послаблення сил однієї з організацій протирічить інтересам обох і перш за все — успішному ефектові спільного соціалістичного наступу, посилюючи водночас позицію ворогів.

Отже, підходячи до завдань співробітництва поміж обома організаціями, з'їзд сподівається, що група та її орган „Нова Генерація“ в дальшій своїй роботі зуміє довести усвідомлення від неї цих засад і уникатиме всього того, що заважало б співробітництву і послаблювало б його позитивний для мас пролетарського споживача ефект.

З'їзд вітає нового співника в боротьбі і доручає новому секретаріатові ВУСПП'у проробити всі ті практичні завдання, що виникають з зафіксованого з'їздом факту встановлення соціалістичного співробітництва поміж обома організаціями, а саме докладніше обговорення дискусійних програмових моментів від обох організацій в оцінці генеральної лінії пролет. культури і літератури. (О п л е с к и).

КЕРІВНІ ОРГАНИ ВУСПП

На вечірньому засіданні II-го з'їзду ВУСПП 31-го травня ц. р. після звітів Ревізійної та Мандатної Комісії обрано керівні органи ВУСПП'у та Редколегії журналів „Гарт“, „Красное Слово“, „Проліт“ та „Літературної газети“.

1. До Ради ВУСПП обрано 19 чоловіка: т.т. І. Микитенко, В. Коряк, І. Ю. Кулик, І. Кириленко, А. Дикий, П. Усенко, М. Доленго, А. Руттер (Харків), Б. Коваленко, Іван Ле, А. Клочья, М. Терещенко, С. Щупак, 159

160 Я. Савченко, І. Фефер, (Київ), В. Миколюк (Одеса), Я. Городський (Миколаїв), Г. Баглюк (Донбас).

2. До Секретаріату ВУСПП'у обрано 10 чоловік: т.т. Микитенко, Кулик, Кириленко, Коряк, Коваленко, Ле, Усенко, Терещенко, Руттер, Фефер.

3. На відповідальних секретарів ВУСПП'у з'їзд одноголосно обрав двох товаришів: першим — тов. Микитенка, другим тов. Кириленка.

4. До Ревізійної Комісії обрано 5 чоловік: т.т. В. Кузьміч, Наталя Забіла (Харків), Л. Смілянський (Київ), А. Баршт (Одеса), М. Альбертон (Дніпропетровське).

5. Представництво ВУСПП'у до Ради ВОАПП. Обрано 10 чоловік: т.т. Микитенко, Коряк, Кулик, Ле, Усенко, Коваленко, Кириленко, Терещенко, Фефер, Руттер.

6. До складу Редколегії журналу „Гарт“ обрано 5 товаришів: І. Кириленко, В. Коряк, І. Кулик (відповідальний редактор), І. Микитенко, С. Щупак.

7. До складу редколегії журналу „Красное Слово“ обрано 5 чоловік: т.т. Г. Баглюк, Я. Городський, М. Доленго, С. Радугин, О. Руттер (відповід. редактор).

8. До складу Редколегії журналу „Проліт“ (єврейської секції ВУСПП) обрано 5 товаришів: І. Фефер (відповід. редактор), А. Абчук, Ш. Епштейн, Д. Гофштейн, Лівітан.

9. До складу Редколегії „Літературної газети“ обрано 7 товаришів: Б. Коваленко (відповід. редактор), В. Коряк, Іван Ле, Я. Савченко, М. Терещенко, Л. Смілянський, С. Щупак.

Далі друкуватимемо матеріяли II - го з'їзду Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників.

ЗМІСТ

Стор.

Наталя Забла — Доменний цех (поезії)	5
Ів. Топчий — Шахтарська повість	7
Л. Первوماйський — Трипільська трагедія	26
Ол. Кундзіч — „Ах“ На рибній	35
Юр. Шовкопляс — Весна над морем (повість)	76
І. Микитенко — Голуби мира	111
І. Кириленко — Під знаком творчої самокритики (стаття)	118
І. Кулик — За культурність та охайність	124
Г. Овчаров — Уважніше до ворожих виступів	127
О. П. — Базальжет	154
Хроніка	157

